

ทาง ๗ สาย

รจนาโดย

พระเทพสิทธิมุนี

สำนักงานกลางกองการวิปัสสนาธุระ
พิมพ์เป็นอนุสรณ์
ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พระธรรมปัญญาบดี (สวัสดิ์ กิตติสาโร)
ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส
๓๐ พฤษภาคม ๒๕๒๔

ทาง ๗ สาย

รจนาโดย

พระเทพสิทธิมุนี

สำนักงานกลางกองการวิปัสสนาธุระ
พิมพ์เป็นอนุสรณ์
ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พระธรรมปัญญาบดี (สวัสดิ์ กิตติสาโร)
ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส
๓๐ พฤษภาคม ๒๕๒๔

คำนำ

อุฏฺฐานวโต สติมโต
สุจิกมฺมสฺส นิสมฺมการิโน
สญฺญตสฺส จ ธมฺมชีวิโน
อปฺปมตฺตสฺส ยโส ภิวฑฺฒติ.

ยศย่อมเจริญแก่บุคคลผู้หมั่น มีสติ มีการงานสะอาด ใคร่ครวญแล้วจึงทำ สำรวมดีแล้ว เป็นอยู่โดยธรรม และไม่ประมาท.

สยํ กตานิ ปุญฺญานิ ตํ มิตฺตํ สมฺปรายิกํ.

บุญกุศลที่ตนได้ทำไว้แล้วนั้นแล จะเป็นญาติสนิทมิตร สหายที่ซื่อสัตย์ จงรักภักดีที่สุด จะติดสอยห้อยตามเรา ไปทุกฝีก้าวทั้งในโลกนี้ทั้งในโลกหน้าดุจเงาตามตนฉะนั้น.

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ราชวรมหาวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก เป็นวัดใหญ่ มีพระภิกษุสามเณรมาจากภายในประเทศและนอกประเทศมาอยู่อาศัยเพื่อศึกษาเล่าเรียนปริยัติธรรม และมาเพื่อปฏิบัติธรรมคือเจริญสมถ-วิปัสสนากรรมฐาน เป็นจำนวนมาก และที่ศึกษาเล่าเรียนแล้ว ได้จากสำนักไปทำกิจพระศาสนา ในจังหวัดต่าง ๆ ในประเทศต่าง ๆ ก็มีมาก เช่น ไปประเทศอินเดีย อังกฤษ เยอรมัน ฮอลแลนด์ แคนาดา สหรัฐอเมริกา ปีนัง สิงคโปร์ เป็นต้น ที่ได้สึกหาลาเพศไปเป็นข้าราชการ ทหาร ตำรวจ พ่อค้า ประชาชน

เป็นผลเมืองดีของประเทศชาติก็มีมาก วัดมหาธาตุเป็นสถาบันการศึกษาชั้นสูงของคณะสงฆ์ มีความเจริญรุ่งเรืองมานานแล้ว เริ่มตั้งแต่มหาธาตุวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้การศึกษาแก่ชนทุกชั้น ทุกภาษา เช่น โรงเรียนวันอาทิตย์ โรงเรียนพระอภิธรรม โรงเรียนพระปริยัติธรรม และได้เปิดการฝึกสมาธิ คือเจริญสมถวิปัสสนากรรมฐาน อบรมจิตใจของท่านผู้ใคร่ธรรม พัฒนาคนให้เข้าถึงธรรม เริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๕ – ๒๔๙๖ เป็นต้นมา จนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ มีอุบาสก อุบาสิกา มารักษาศีล ฟังธรรม ปฏิบัติธรรม เรียนธรรมเป็นจำนวนมาก คือมากกว่าวัดไหน ๆ ในประเทศไทย ในยุคปัจจุบันนี้ มีชาวต่างประเทศมาปฏิบัติธรรม มาเรียนธรรม มาบวชในพระพุทธศาสนา ก็มากมีการสอน การเรียน การปฏิบัติทุก ๆ วัน เช่น สอนนักธรรมตรี โท เอก บาลีไวยากรณ์ ประโยค ๑ – ๒ – ๓ – ๔ – ๕ – ๖ – ๗ – ๘ – ๙ และสอนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแก่พระภิกษุสามเณรและญาติโยมเป็นประจำทุก ๆ วันมิได้ขาด ภาคเช้า เริ่มแต่ ๐๗.๐๐ น. – ๑๐.๐๐ น. ภาคบ่ายเริ่ม ๑๓.๐๐ น. ถึง ๑๖.๐๐ น. ภาคเย็น เริ่มแต่ ๑๘.๐๐ – ๒๑ – ๒๒.๐๐ น. ส่วนวันพระ วันอาทิตย์ นั้น สอนเป็นกรณีพิเศษอีกโสตหนึ่งต่างหาก เพราะมีคนมามาก เฉพาะวันพระสอนกันทั้งคืนทั้งวันก็ว่าได้ เนื่องจากญาติโยมมาอยู่รักษาอุโบสถตลอดคืนตลอดวัน นอกจากนี้ยังมีพระสังฆาธิการชั้นเจ้าคณะจังหวัด รองจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ รองอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และครูสอนพระปริยัติธรรมจากจังหวัดต่าง ๆ เกือบทั่วประเทศไทย ได้พากันมารับการศึกษาอบรมภาคปริยัติภาคปฏิบัติในวัดนี้เป็นจำนวนมาก แผนกนักธรรมก็มีสอนทุกชั้น แผนกบาลีก็มีสอนทุกชั้น

สรุปใจความว่า วัดมหาธาตุได้จัดการศึกษาทั้งคันถธุระวิปัสสนาธุระตามรอยพระบาทยุคลของสมเด็จพ่อตลอดมา เมื่อมีพุทธบริษัทมาศึกษาเล่าเรียน

มาประพฤติปฏิบัติมากขึ้นเช่นนี้ ปัจจัย ๔ ก็ยิ่งจำเป็นต้องใช้เพิ่มมากขึ้นเป็นเงาตามตัว หรือเป็นทวีคูณ เช่น ที่อยู่อาศัยเรียนธรรม ปฏิบัติธรรม ก็คับแคบเข้า ของเก่าก็ชำรุดทรุดโทรมแตกสลายหักพังทำลายไป ต้องลงทุนซ่อมแซมบูรณะปฏิสังขรณ์อยู่เสมอ และของใหม่ก็ต้องสร้างเพิ่มขึ้นอีก เป็นตึก ๒ – ๓ – ๔ ชั้น ตามปริมาณคน และปัจจัยในการก่อสร้าง ดูแล รักษา ก็ต้องเป็นเงาตามตัว คือ ต้องเพิ่มขึ้นเป็นหลาย ๆ ล้านเช่นกัน

ดังนั้น องค์การทั้ง ๔ คือ องค์การปกครอง องค์การศึกษา องค์การเผยแผ่ องค์การสาธารณูปการ จึงต้องตกเป็นภาระอันหนักแก่ท่านผู้เป็นเจ้าอาวาส อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ถ้าพระภิกษุสามเณรไม่มีที่อยู่อาศัย ไม่มีที่ศึกษาเล่าเรียน ก็เดือดร้อนเจ้าอาวาส ถ้าภิกษุสามเณรประพฤติปฏิบัติย่อหย่อนบกพร่องต่อพระธรรมวินัย ก็เดือดร้อนเจ้าอาวาส เรื่องจิปาถะทั้งขึ้นทั้งล่อง ก็มารวมลงที่เจ้าอาวาสทั้งสิ้น เจ้าอาวาสจึงต้องเป็นผู้มีความอดทน มีความเป็นนักเสียสละ มีความหนักแน่นมั่นคง มีความขยันหมั่นเพียร ตื่นตัวอยู่เสมอ เป็นคนใจกว้าง มีความเมตตาเอ็นดู โอบอ้อมอารีย์ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่สัทธิวิหาริกอันเตวาสิก มีสติปัญญา ไม่เชื่อง่าย ไม่หูเบา มีความเป็นธรรม ไม่ชอบคนประจบสอพลอ ไม่เห็นแก่พวกแก่คณะ ต้องยึดธรรมวินัยเป็นหลักการปกครอง จึงสามารถนำหมู่นำคณะไปสู่ความสามัคคี ความเจริญก้าวหน้าได้ดีเด่น เช่นสมเด็จพระวันรัต (เฮ็ง) เป็นตัวอย่าง ข้อนี้มีหลักฐานรับรองไว้ว่า

ขมา ชาคริยุฏฺฐานํ สํวิภาโค ทยิกฺขณา
ฉหิ คุเณหิ สมฺปนฺโน วิสุทฺโธ คณนายโก.

อันลักษณะของบุคคลผู้ที่จะนำหมู่นำคณะได้ดีเลิศประเสริฐสุดนั้น ต้องทรงคุณธรรม ๖ ประการคือ

๑. **ขมา** เป็นผู้มีความอดทนดี

๒. **ชาคริยํ** ตื่นตัวอยู่เสมอ คือรู้ทันเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ดี

๓. **อุฏฐานํ** มีความขยันหมั่นเพียรลุกขึ้นทำการงานตามหน้าที่ของตน

๔. **สํวิภาโค** เป็นคนใจกว้างโอบอ้อมอารีย์เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ดี

๕. **ทยา** เป็นผู้มีความเอ็นดูเมตตาปรานีแก่ผู้น้อย แก่ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา

๖. **อิกฺขณา** เป็นคนมีปัญญาดี คือมีปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาดีได้แก่เป็นคนมีเหตุมีผล ไม่ง่อนแง่นคลอนแคลนง่าย ให้ความเป็นธรรมเสมอภาค ไม่ลำเอียง ไม่อคติ ยุติธรรม

เมื่อผู้นำเป็นผู้มีหลักธรรมดังนี้ ผู้ตามคือผู้น้อย ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาก็ต้องเป็นผู้ตามดีด้วย ลักษณะของผู้ตามที่ดีนั้น ต้องเป็นผู้มีคุณธรรมดังนี้ คือ

๑. **โสตา** เป็นผู้มีหูดี คือรับฟังคำสั่งของผู้ปกครองโดยเอื้อเฟื้อและปฏิบัติตาม เป็นผู้ว่าง่าย สอนง่าย

๒. **หนฺตา** ไม่ลุอำนาจแก่กิเลสตัณหา ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้ ไม่เห็นแก่อามิส ไม่เห็นแก่ประโยชน์ของตนฝ่ายเดียว ต้องเหลียวแลถึงประโยชน์ของส่วนรวมของหมู่ ของคณะให้มาก

๓. **ขนฺตา** เป็นผู้มีความอดทนดี คือ ทนลำบาก ทนตรากตรำ ทนเจ็บใจ

๔. **คนฺตา** เป็นผู้เตรียมพร้อม คือผู้ปกครองจะใช้อะไรพร้อมเสมอที่จะรับสนองงานได้ตามสติกำลังของตน ๆ

๕. **รกฺขิตา** เป็นผู้รักษาหน้าที่ ที่ได้รับมอบหมายมานั้นได้ดี คือมิให้บกพร่อง

๖. **กาลญฺญุตา** รู้จักกาลเทสะ คือรู้จักกาลเวลาสถานที่ ตำบลประเทศฯ

และ ๗. **กตัญญูกตเวที** เป็นคนกตัญญูกตเวที รู้จักคุณผู้มีคุณและตอบแทนคุณฯ

พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณหลวงพ่อพระธรรมปัญญาบดี เป็นพระเถระผู้มีพรรษายุกาลมากมีอายุ ๙๒ ปี กับ ๕ เดือน ๑๖ วัน มีพรรษาถึง ๗๑ พรรษา ดังปรากฏอยู่ในชีวประวัติของท่านนั้นแล้ว เป็นพระมหาเถระผู้รัตตัญญูโดยแท้ มีประสพการณ์ผ่านมาหลายยุคหลายสมัย เป็นผู้คงแก่เรียน ท่านได้มีความเจริญรุ่งเรืองในทางพระพุทธศาสนามาโดยลำดับ ๆ จนกระทั่งได้รับสถาปนาขึ้นเป็นชั้นหิรัณยบัฏ ที่ "พระธรรมปัญญาบดี ศรีวิสุทธิคุณ วิบุลปรีชาญาณนายก ตรีปิฎกคุณาลังการวิภูสิต มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี" ทั้งนี้ก็เพราะท่านได้ดำรงตนอยู่ในคุณธรรมดังกล่าวมานั้นเป็นอย่างดี คือคุณธรรมที่เป็นเหตุให้ได้ยศ ๗ ประการ คุณธรรมของผู้นำหมู่ นำคณะ ๖ ประการ และคุณธรรมของผู้ตามดีอีก ๖ ประการ

สรุปความว่า ท่านเป็นผู้นำได้ดี ถึงคราวเป็นผู้ตามก็ตามได้ดี เพราะท่านมีหลักธรรมประจำใจอันหนักแน่นมั่นคงดำรงอยู่มิเสื่อมคลาย ดังนั้น พระเดชพระคุณท่านหลวงพ่อจึงเจริญรุ่งเรืองมาโดยลำดับ ๆ นับว่าเป็นตัวอย่างแก่อนุชนและศิษยานุศิษย์ วิสสาสิกชนเป็นอย่างดีโดยแท้ ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ ควรแก่การเคารพสักการะบูชาเป็นอย่างยิ่ง

ในงานพระราชทานเพลิงศพนี้ ทางสำนักงานกลางกองการวิปัสสนาธุระซึ่งได้พึ่งพาบารมีธรรมของหลวงพ่อมาโดยตลอด ได้รับแต่เมตตาธรรมจากท่านดุจพ่อกับลูก ได้รับความร่มเย็นเป็นสุข มีแต่ความอบอุ่น มีแต่ความเจริญรุ่งเรืองอยู่ภายใต้บารมีธรรมของหลวงพ่อ ต่างก็พากันระลึกถึงพระคุณของท่านด้วยความจงรักภักดี ด้วยความกตัญญูกตเวทีอยู่เสมอมิได้ขาด เมื่อได้โอกาสในงานพระราชทานเพลิงศพของท่าน จึงขอแสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวทีดังกล่าวนั้น ด้วยการพิมพ์หนังสือเรื่อง **"ทาง ๗ สาย"** นี้ เป็นธรรมบรรณาการน้อมอุทิศถวายส่วนกุศลอันเกิดจากธรรมทานนี้ แด่หลวงพ่อพระธรรมปัญญาบดี สิ้นทั้งมวล

หากหลวงพ่อสถิตย์อยู่ในสถานพิมานแมนแดนสวรรค์ชั้นใด ๆ ก็ตาม ขอหลวงพ่อได้โปรดอนุโมทนาสาธุการ ในธรรมทานส่วนน้อย ๆ ของลูกนี้ด้วยเถิด ถ้าหลวงพ่อยังไม่ทราบด้วยญาณวิธีอันใด **สพฺเพ เทวา นิเวทยุํ** ขอให้เทวดาทั้งหลายต่างโดยภูมเทวดา รุกขเทวดา อากาสเทวดา ตลอดท้าวสักกะเทวราชผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ขอจงได้อนุโมทนาสาธุการในส่วนบุญส่วนกุศลนี้ แล้วขอจงได้นำเอาข่าวสาส์นนี้ไปบอกกล่าวบ่าวร้องให้หลวงพ่อได้ทราบและได้อนุโมทนา ขอให้หลวงพ่อจงได้รับความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไปตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพนั้น ๆ ด้วย เทอญ.

คณะศิษยานุศิษย์
สำนักงานกลางกองการวิปัสสนาธุระวัดมหาธาตุ
คณะ ๕ กรุงเทพมหานคร

คติธรรม

มาดีไปดี อยู่ดีกินดี

มา ให้ดีมีธรรมประจำจิต
ดี จะติดต่อตั้งเมื่อยังอยู่
ไป ให้ดีมีธรรมเข้าค้ำชู
ดี จะอยู่แบ่งภาคเมื่อจากเอย

อยู่ ที่ไหนอยู่ได้ให้เขารัก
ดี ประจักษ์ดีช่วยอำนวยผล
กิน อะไรให้รู้กินสิ้นกังวล
ดี เป็นผลดลสนองต้องใจเอย

พระธรรมปัญญาบดี (สวัสดิ์ กิตติสาโร)
เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฏิ์

ชาตะ วันที่ ๑๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๑
มรณะ วันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๓

พระธรรมปัญญาบดี ศรีวิสุทธิคุณ วิบุลปรีชาญาณนายก ตรีปิฎกคุณาลังการวิภูสิต มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี สถิต ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ราชวรมหาวิหาร พระอารามหลวง

ประวัติ

พระธรรมปัญญาบดี ฉายา กิตฺติสาโร อายุ ๙๒ ปี ๕ เดือน ๑๖ วัน พรรษา ๗๑ ป.ธ. ๕ น.ธ. เอก

เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร

สถานะเดิม

ชื่อ สวัสดิ์ นามสกุล ดวงโต เกิด ๖ ฯ ๑๓ ๔ ค่ำ ปีชวด วันที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๑ บ้าน ตำบลบางเขน อำเภอบางเขน จังหวัดกรุงเทพมหานคร

อุปสมบท

วันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๒ ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ตำบลพระบรมมหาราชวัง อำเภอพระนคร จังหวัดกรุงเทพมหานคร

สมเด็จพระวันรัต ดิศ วัดมหาธาตุฯ เป็นพระอุปัชฌาย์ สมเด็จพระพุฒาจารย์ เข้ม วัดพระเชตุพน เป็นพระกรรมวาจาจารย์ สมัยเป็นพระเทพเมธี พระประสิทธิ์ศีลคุณ พุฒ วัดมหาธาตุฯ เป็นพระอนุสาวนาจารย์

วิทยฐานะ

น.ธ. ตรี พ.ศ. ๒๔๕๗ สำนักเรียนวัดมหาธาตุ ฯ

น.ธ. โท พ.ศ. .... สำนักเรียนวัดมหาธาตุ ฯ

น.ธ. เอก พ.ศ. .... สำนักเรียนวัดมหาธาตุ ฯ

ป.ธ. ๓ พ.ศ. ๒๔๕๕ สำนักเรียนวัดมหาธาตุ ฯ

ป.ธ. ๔ พ.ศ. ๒๔๕๖ สำนักเรียนวัดมหาธาตุ ฯ

ป.ธ. ๕ พ.ศ. ๒๔๕๙ สำนักเรียนวัดมหาธาตุ ฯ

การปกครอง

พ.ศ. ๒๔๕๗ เป็นเจ้าคณะตำบลคลองสุวรรณาราม อำเภอบางกอกน้อย จังหวัดธนบุรี

พ.ศ. ๒๔๖๔ เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ ฯ

พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นเจ้าคณะจังหวัดสมุทรปราการ

พ.ศ. ๒๔๙๐ เป็นผู้รักษาการเจ้าคณะแขวงล่าง

พ.ศ. ๒๔๙๑ เป็นเจ้าคณะอำเภอยานนาวา

พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นผู้รักษาการเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ ฯ

พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ ฯ

หน้าที่พิเศษ

พ.ศ. ๒๔๖๔ เป็นกรรมการสงฆ์วัดมหาธาตุ ฯ

งานศึกษา

พ.ศ. ๒๔๕๖ เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี สำนักเรียนวัดมหาธาตุ ฯ

พ.ศ. ๒๔๕๗ เป็นครูใหญ่แผนกบาลีไวยากรณ์ มหาธาตุวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๔๕๙ เป็นผู้จัดการศึกษาพระปริยัติธรรม วัดวิเศษการ อำเภอบางกอกน้อย จังหวัดธนบุรี

พ.ศ. ๒๔๖๐ เป็นผู้จัดการศึกษาพระปริยัติธรรม วัดสุวรรณาราม อำเภอบางกอกน้อย จังหวัดธนบุรี

พ.ศ. ๒๔๖๑ เป็นผู้จัดการศึกษาพระปริยัติธรรม วัดดุสิตาราม อำเภอบางกอกน้อย จังหวัดธนบุรี

พ.ศ. ๒๔๗๗ เป็นกรรมการตรวจประโยคบาลีสนามหลวง

พ.ศ. ๒๔๗๘ เป็นกรรมการตรวจประโยคธรรมสนามหลวง

พ.ศ. ๒๔๖๓ เป็นกรรมการสอบธรรมสนามหลวง จังหวัดนครราชสีมา โดยพระกระแสรับสั่งจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

พ.ศ. ๒๔๘๕ เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม วัดบพิตรพิมุข

พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นเจ้าสำนักเรียนวัดมหาธาตุ

หน้าที่พิเศษ

พ.ศ. ๒๔๙๐ เป็นกรรมการอุปถัมภ์สภามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นสภานายกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

งานสาธารณูปการ

พ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นกรรมการสงฆ์จังหวัดพระนคร ฝ่ายสาธารณูปการจังหวัด

หน้าที่พิเศษ

พ.ศ. ๒๔๖๔ เป็นกรรมการบูรณปฏิสังขรณ์วัดมหาธาตุฯ

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖ เป็นต้นมา ได้บูรณะปฏิสังขรณ์กุฎี เสนาสนะและถาวรวัตถุของวัดมหาธาตุ ดังนี้

๑. ซ่อมแซมเปลี่ยนช่อฟ้าใบระกา และมุงกระเบื้องหลังคาพระอุโบสถใหม่เป็นกระเบื้องเคลือบดินเผา

๒. ทำฐานชุมกะชี – ฐานพระประฐาน และปิดทององค์พระประธานพระอุโบสถ พร้อมกับปิดทองพระอรหันต์ ๘ ทิศ ใหม่

๓. ปูหินอ่อนผนังภายในพระอุโบสถถึงขอบหน้าต่าง และปูหินอ่อนโคนเสาพระอุโบสถสูง ๑.๒๐ ม. ทั้งหมด

๔. ซ่อมแซมเปลี่ยนช่อฟ้าใบระกา และมุงกระเบื้องหลังคาพระวิหารหลวงใหม่เป็นกระเบื้องเคลือบดินเผา

๕. ซ่อมแซมเปลี่ยนช่อฟ้าใบระกา และมุงกระเบื้องหลังคาพระมณฑปใหม่เป็นกระเบื้องเคลือบดินเผา

๖. ซ่อมปิดทององค์พระเจดีย์ศรีรัตนมหาธาตุ ซึ่งเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และซ่อมติดกระจกปราสาทครอบองค์พระเจดีย์ พร้อมกับเขียนลายทองฝาเพดานพระมณฑปทั้งในและนอกทั้งหมด

๗. ซ่อมแซมระเบียงพระอุโบสถโดยรอบ และมุงกระเบื้องหลังคาใหม่เป็นกระเบื้องเคลือบดินเผา

๘. ซ่อมแซมเปลี่ยนช่อฟ้าใบระกา และมุงกระเบื้องหลังคาพระวิหารน้อย โพธิ์ลังกาใหม่ เป็นกระเบื้องเคลือบดินเผา

๙. ซ่อมแซมโรงเรียนพระปริยัติธรรม (ร.ร. ธรรมมหาธาตุวิทยาลัย) และมุงกระเบื้องหลังคาใหม่เป็นกระเบื้องเคลือบดินเผา

๑๐. ซ่อมปิดทองพระพุทธรูปในพระมณฑป และรอบระเบียงพระอุโบสถ จำนวน ๘๗ องค์

๑๑. ซ่อมแซมกุฏี เสนาสนะสงฆ์ภายในวัด และมุงกระเบื้องดินเผาใหม่ จำนวน ๖๑ หลัง

๑๒. สร้างกุฏิคอนกรีต สำหรับอุบาสิกาและชีอยู่อาศัย จำนวน ๒ หลัง และสร้างวัจจกุฎี ๒ หลัง

๑๓. สร้างถนนคอนกรีต ภายในบริเวณวัด จำนวน ๘ สาย

๑๔. สร้างอาคารเรียนพระปริยัติธรรมเพิ่มอีก ๑ หลัง เป็นคอนกรีต ๔ ชั้น กว้าง ๑๐ เมตร ยาว ๓๖ เมตร

๑๕. ซ่อมแซมเสนาสนะสงฆ์ภายในวัด คือคณะสลัก ๑ ทั้งหมด และมุงกระเบื้องดินเผาใหม่จำนวน ๘ หลัง

พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นพระสมุห์ ฐานานุกรมในพระศรีวิสุทธิวงศ์ (เฮง)

พ.ศ. ๒๔๕๕ เป็นพระครูสมุห์ ฐานานุกรมในพระราชสุธี (เฮง)

พ.ศ. ๒๔๕๖ เป็นพระครูปลัด ฐานานุกรมในพระราชสุธี

พ.ศ. ๒๔๖๔ เป็นพระครูปลัดสุตวัฒน์ ฐานานุกรมในพระธรรมไตร-โลกาจารย์ (เฮง)

พ.ศ. ๒๔๖๕ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ พระญาณสมโพธิ

พ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นพระราชาคณะเสมอตำแหน่งชั้นราช ในนามเดิม

พ.ศ. ๒๔๙๐ เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ที่ พระเทพสุธี

พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ที่ พระธรรมรัตนากร

พ.ศ. ๒๕๑๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนา เป็นพระราชาคณะชั้นหิรัญบัฏ ที่ พระธรรมปัญญาบดี

หน้าที่พิเศษ

พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นพระอุปัชฌาย์วิสามัญ

พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นสาชิกสังฆสภา

พ.ศ. ๒๕๑๑ เป็นที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดนครหลวงกรุงเทพธนบุรี

พ.ศ. ๒๕๒๑ วันที่ ๒๒ ธันวาคม เป็นประธานฝ่ายบรรพชิต วางศิลาฤกษ์ พระบวรราชานุสาวรีย์ และเททองหล่อพระบรมรูปสมเด็จพระบวรราชเจ้า มหาสุรสิงหนาท ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์และทรงเททองหล่อพระบรมรูปฯ

พ.ศ. ๒๕๒๒ วันที่ ๓ พฤศจิกายน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิดงานพระบรมรูปสมเด็จพระบวรราชเจ้า มหาสุรสิงหนาท และทรงยกช่อฟ้าพระวิหารโพธิ์ลังกา

ได้ถึงมรณภาพเมื่อ วันจันทร์ที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๒๓ เวลา ๑๔.๕๐ น. ณ โรงพยาบาลกลาง ด้วยโรคชรา

กำหนดพระราชทานน้ำหลวงสรงศพ วันอังคารที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๒๓ เวลา ๑๗.๓๐ น. ณ ตำหนักสมเด็จฯ วัดมหาธาตุฯ คณะ ๑

อายุได้ ๙๒ ปี ๕ เดือน ๑๖ วัน

ทาง ๗ สาย

คำว่า "ทาง" แปลว่า ทำให้เตียน ทำให้สะอาดถ้าเป็นชื่อของธรรมะ แปลว่า ธรรมะเป็นเครื่องดำเนินไปสู่พระนิพพาน, ธรรมะอันบุคคลผู้ต้องการพระนิพพานพึงแสวงหา, และแปลว่า ธรรมะที่ฆ่ากิเลสไปก็ได้

ทางนั้น จำแนกออกเป็น ๒ คือ ปกติมคฺโค ๑ ปฏิปทามคฺโค ๑

๑. **ปกติมคฺโค** ทางปกติ ได้แก่ ทางบก ทางน้ำ ทางอากาศ เป็นต้น สำหรับคนและสัตว์เดิน

๒. **ปฏิปทามคฺโค** ทางปฏิบัติ ได้แก่บุญบาปที่คนทำ สำหรับ กาย วาจา ใจ เดิน

ทางปฏิบัตินั้น จำแนกเป็น ๗ สาย คือ–

๑. **ทางไปนรก**	ได้แก่โทสะ
๒. **ทางไปเปรตและอสุรกาย**	ได้แก่โลภะ
๓. **ทางไปเดียรฉาน**	ได้แก่โมหะ
๔. **ทางไปมนุษย์**	ได้แก่ศีล ๕ และ กุศลกรรมบถ ๑๐
๕. **ทางไปสวรรค์**	ได้แก่มหากุศล ๘
๖. **ทางไปพรหมโลก**	ได้แก่สมถกรรมฐาน
๗. **ทางไปนิพพาน**	ได้แก่วิปัสสนากรรมฐาน

อธิบายทางสายที่ ๑

๑. นรก แปลว่า ประเทศที่ปราศจากความสุข มีแต่ความทุกข์ มีอยู่ ๔๕๗ ขุม ขุมใหญ่มี ๙ ขุม นับตั้งแต่สัญชีวนรก กาฬสุตตนรก เป็นต้น ไปจนถึงโลกันตนรก ถัดนรกใหญ่แต่ละขุมออกไปในทิศทั้ง ๔ แต่ละทิศ มีอุสสุท นรกทิศละ ๔ ขุม รวมเป็น ๑๒๘ ขุม ถัดอุสสุทนรกออกไปอีก มียมโลกิยนรกอยู่ ทิศละ ๑๐ ขุม รวมเป็น ๓๒๐ ขุม ส่วนขุมที่ลึกที่สุด ชื่อว่า โลกันตนรก อยู่ที่สุด โลก รวมทั้งสิ้นเป็น ๔๕๗ ขุม ตั้งเรียงกันอยู่ใต้พื้นแผ่นดิน ซึ่งหนาได้ ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์

เหตุที่นำไปตกนรก โดยส่วนมาก ได้แก่ โทสะ ดังมีหลักฐานรับรองไว้ว่า

โทเสน หิ จณฺฑชาติตาย โทสสทิสํ นิรยํ อุปปชฺชนฺติ.

ขอรับรองว่าเป็นจริงอย่างนั้น เพราะโทสะเป็นเหตุ สัตว์ทั้งหลายจึงไปตกนรก ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกันกับโทสะ เพราะโทสะมีชาติหยาบคาย

ผู้พิสูจน์นรก – สวรรค์ได้

ผู้ที่จะพิสูจน์นรกสวรรค์ได้นั้น ต้องมีเครื่องมือคือ **ปัญญา** ปัญญานั้นมีอยู่ ๓ ประการ คือสุตมยปัญญา ๑ จินตามยปัญญา ๑ ภาวนามยปัญญา ๑

๑. **สุตมยปัญญา** ปัญญาเกิดจากการฟัง การศึกษาเล่าเรียน การท่องจำ การอ่านตำรับตำราโดยทั่ว ๆ ไป ปัญญาขั้นนี้พิสูจน์นรกสวรรค์ไม่ได้

๒. **จินตามยปัญญา** ปัญญาเกิดจากการคิด เช่น คิดทำรถยนต์ รถไฟ เครื่องบิน อาวุธยุทธภัณฑ์ อพอลโล่ จรวด เป็นต้น ปัญญาขั้นนี้ก็พิสูจน์นรกสวรรค์ไม่ได้

ปัญญา ๒ ขั้นนี้ เป็นปัญญาหาข้าวกิน หาเงินหาทอง หาข้าวหาของ เพื่อมาบำบัดทุกข์บำรุงสุขของตัวครอบครัว ประเทศชาติ เป็นเหมือนดาบ ๒ คม ถ้าใช้ถูกก็ให้คุณ ถ้าใช้ผิดก็ให้โทษมากเช่น ระเบิดปรมาณูเพียงลูกเดียว สามารถจะทำให้คนตายเป็นจำนวน ๖ – ๗ หมื่น เรียกว่า **มีคุณอนันต์ มีโทษมหันต์**

๓. **ภาวนามยปัญญา** ปัญญาเกิดจากการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน มีอยู่ ๑๖ ขั้น ขั้นที่ ๑๔ คือ **มรรคญาณ** ต้องปฏิบัติถึงขั้นนี้ จึงจะสามารถพิสูจน์นรกสวรรค์ได้ เพราะกิเลสคือตัวมิจฉาทิฏฐิ ๔ ตัว ซึ่งเรียกว่า **ทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต** ๔ ขาดไปอย่างไม่มีวันจะกลับฟื้นคืนมาได้อีก คือเป็น **สมุจเฉทปหาน** ละได้โดยเด็ดขาด กับ **วิจิกิจฉา** ตัวที่พาให้สงสัยลังเลใจว่า นรกมีจริงไหม สวรรค์มีจริงไหม ก็ได้ขาดไปพร้อมกัน เมื่อกิเลสทั้ง ๕ ตัวนี้ขาดไปจากขันธสันดานแล้ว จึงจะพิสูจน์ได้ และจึงจะหายสงสัย ดังมีหลักฐานปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ หน้าที่ ๒๑ พระพุทธองค์ได้ทรงตั้งปัญหาถามเองและตอบเองว่า

โก อิมํ ปฐวึ วิเจสฺสติ ยมโลกญฺจ อิมํ สเทวกํ ดังนี้เป็นต้น

ใจความว่า **"ใครจะพิสูจน์แผ่นดินคืออัตภาพนี้ได้ใครจะพิสูจน์ยมโลกคืออบายภูมิทั้ง ๔ ได้ และใครจะพิสูจน์มนุสสโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลกได้** ดังนี้ พระพุทธองค์ได้ทรงตอบเองว่า

เสโข ปฐวึ วิเจสฺสติ ยมโลกญฺจ อิมํ สเทวกํ ดังนี้เป็นต้น ความว่า

พระเสขบุคคล ๗ จำพวก นับตั้งแต่พระอริยบุคคลผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรคเป็นต้นไป จึงจะพิสูจน์อบายภูมิ ๔ มีนรกเป็นต้นได้ ดังนี้ พระอรรถกถาจารย์ผู้รู้พุทธาธิบายได้แก้ไว้ว่า

โสตาปตฺติมคฺคฏฺจํ อาทึ กตฺวา ยาว อรหตฺตมคฺคฏฺฐา สตฺตวิโธ เสโข. พระเสขบุคคล ๗ จำพวก นับตั้งแต่พระอริยบุคคลผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรคเป็นต้นไป

จนกระทั่งถึงพระอริยบุคคลผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตมรรคเป็นที่สุด จึงจะสามารถพิสูจน์อบายภูมิ มนุสสภูมิ และเทวภูมิได้

คำว่า *โสดาปัตติมรรค* ก็ได้แก่มรรคญาณ คือ ญาณที่ ๑๔ นั่นเอง เมื่อนักปฏิบัติธรรมได้เจริญวิปัสสนากรรมฐาน ผ่านญาณที่ ๑ มาโดยลำดับ ๆ จนกระทั่งถึงญาณที่ ๑๔ นี้ จึงจะมีความสามารถคือมีปัญญาพิสูจน์นรกสวรรค์ มรรคผลนิพพานได้ โดยจะไม่มีความสงสัยเลยแม้แต่น้อย

๒. เปรต ได้แก่ผู้ที่ตายไปแล้ว ไปเกิดในอบายภูมิที่ ๒ คือ ภูมิของเปรต เปรตนั้นมี ๑๒ จำพวกมีตัณหาชิตาเปรต ปรทตูปชีวิเปรต เป็นต้น บางจำพวกปากเท่ารูเข็มก็มี บางจำพวกมือเท่าใบตาลก็มี บางจำพวกถูกไฟเผาอยู่เป็นนิจก็มี บางจำพวกมีไฟพุ่งออกจากปากก็มี บางจำพวกอาศัยทานที่บุคคลอื่นอุทิศให้ก็มี เปรตนั้นชาวบ้านทั้งหลายชอบนิยมเรียกกันว่า **"ผีหลอก"**

อสุรกาย มีร่างกายใหญ่โตกว่าเปรต แต่เป็นพันธุ์เดียวกัน เช่น หมาไทยกับหมาฝรั่งต่างก็เป็นหมาเหมือนกันแต่ตัวโตกว่ากันเท่านั้น ชอบอยู่ในที่เยือกเย็น เช่น ภูเขา ป่าไม้ ดงดิบ ดงทึบ ทะเลสาบ เป็นต้น

เหตุที่นำไปเกิดเป็นเปรต – อสุรกาย โดยมากได้แก่โลภะหรือตัณหา ดังมีหลักฐานจากอัฏฐกถาอัฏฐสาลินีรับรองไว้ว่า

เยภุยฺเยน หิ สตฺตา ตณฺหาย เปตฺติวิสยํ อุปฺปชฺชนฺติ.

จริงอยู่ โดยส่วนมาก สัตว์ทั้งหลายตายไปเกิดเป็นเปรตและอสุรกายก็เพราะโลภตัณหา

ตัวอย่างในอดีต เช่น เปรตญาติของพระเจ้าพิมพิสาร โลภกินของที่จะนำไปถวายพระ ตายแล้วได้ไปเกิดเป็นเปรต พากันทนทุกข์ทรมานอยู่ตั้งนานพึ่งจะได้รับส่วนบุญจากพระเจ้าพิมพิสารในศาสนาของพระพุทธเจ้าของเรานี้เอง

ตัวอย่างในปัจจุบัน มีตระกูลหนึ่งอยู่ในภาคอีสานมีบุตร ๑๐ คน เดี๋ยวนี้บุตรเหล่านั้นยังมีชีวิตอยู่ทุกคน พ่อกับลูกเขยกำลังพากันสร้างบ้านอยู่ ๒ หลัง หลังที่ ๑ เสร็จไปแล้ว หลังที่ ๒ มุงหลังคาแล้ว กำลังเริ่มปูกระดาน บังเอิญทานผลสะคร้อในตอนเที่ยง ทำให้ท้องร่วง ถ่ายไม่หยุดภายใน ๓ วันก็ตาย พอตายแล้วปรากฏว่ามาหลอกลูกหลานต่าง ๆ นานา เช่น ทิ้งของลงมาจากขื่อบ้าน มีเสียงดังตึงตัง ๆ เหมือนกับเสียงคนทิ้งของลงมาจริง ๆ แต่ดูแล้วของไม่มี ลูกเขยเป็นคนค้าขาย ไปซื้อหนังวัวมาตากไว้ฉางข้าวเวลากลางคืนเดือนหงาย ๆ เสียงพับหนังดังเหมือนกันกับเสียงคนพับ หมาเห่าทั้งคืน เห่าอย่างโหยหวน ทำให้ขนลุกซู่ไปทั้งตัว ข้อนี้ก็เป็นตัวอย่างชี้ให้เห็นได้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้งแล้วว่า ตายด้วยความห่วงบ้าน ห่วงลูก ห่วงหลานจึงนำพาให้มาเกิดเป็นเปรตหรืออสุรกาย

ตัวอย่างที่ ๒ ในปัจจุบัน ท่านผู้หนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ อยู่ในกรุงเทพมหานครนี้เอง มีใจเลื่อมใสอยากจะเข้าปฏิบัติวิปัสสนา แต่บังเอิญมาล้มเจ็บลงเสียก่อนก่อนจะตายใจก็ห่วงบ้าน ห่วงลูก ห่วงหลาน และห่วงทรัพย์สมบัติ เพราะยังไม่ได้จัดการทำพินัยกรรมแบ่งให้ลูกให้หลาน ครั้นตายแล้ว ได้มาหลอกลูก ๆ หลาน ๆ นานาประการ เช่น แสดงให้เห็นเป็นรูปร่างจริง ๆ บ้าง แหวกม่านออกมาบ้าง เอามือมาลูบศีรษะบ้าง เดินวนอยู่รอบมุ้งตลอดคืนบ้าง ตัวอย่างนี้ก็พอชี้ให้เห็นอีกข้อหนึ่งว่า เพราะโลภะคือความห่วงสมบัติเป็นต้นเหตุ เวลาตายจึงได้มาเกิดเป็นเปรตมาหลอกลูกหลาน

สัตว์เดียรฉาน มีมากเช่น ช้าง ม้า วัว ควาย หมู หมา เป็ด ไก่ นก หนู กุ้ง หอย ปู ปลา เป็นต้น โดยส่วนมาก โมหะคือความหลงเป็นผู้นำไปเกิด ดังมีหลักฐานปรากฏอยู่ในอัฏฐสาลินีอัฏฐกถา รับรองไว้ว่า

โมเหน หิ นิจฺจํ สมฺมุฬฺหํ ติรจฺฉานโยนึ อุปฺปชฺชนฺติ

จริงอยู่ สัตว์ทั้งหลายตายไปเกิดเป็นสัตว์เดียรฉาน ซึ่งมีความลุ่มหลงอยู่เป็นนิจ ก็เพราะโมหะเป็นตัวการนำไปดังนี้

ตัวอย่างในอดีต เช่น นายโกตุหลิกะ เดินทางมาแต่ไกล มีความลำบากและเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าเป็นกำลังพร้อมทั้งหิวอาหารในการเดินทางไกลกันดารด้วย ครั้นมาถึงหมู่บ้านแห่งหนึ่งในวันนั้น มีการทำขวัญแม่โคนมของนายโคบาล ในเรือนของนายโคบาล พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งมาฉันเป็นนิตย์ในวันนั้น เมื่อนายโคบาลนิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้าฉันเสร็จแล้ว จึงได้ทำการมงคล ข้าวปายาสเขาจัดแจงไว้เป็นอันมาก เมื่อนายโคบาลเห็นสองสามีภรรยานั้นมา จึงทำความสงเคราะห์ โดยสั่งให้ ๆ ข้าวปายาสกับเนยใสเป็นอันมาก

ภรรยาจึงกล่าวกะสามีว่า เมื่อพี่มีชีวิตอยู่ น้องก็ชื่อว่ามีชีวิตอยู่ พี่มีท้องพร่องมานานแล้ว ขอพี่จงรับทานตามความต้องการเถิด นางจึงวางข้าวปายาสไว้เบื้องหน้าของสามีพร้อมกับสัปปิ ส่วนนางก็บริโภคสัปปิเหลวแต่น้อยหนึ่งเท่านั้น ส่วนนายโกตุหลิกะบริโภคมากไป เพราะหิวมาตั้ง ๗–๘ วัน นายโคบาล ครั้นให้ข้าวปายาสแก่ ๒ ผัวเมียแล้ว ตนเองจึงเริ่มจะบริโภค นายโกตุหลิกะนั่งแลดูเขาอยู่ เห็นก้อนข้าวปายาสที่นายโคบาลปั้นให้แก่นางสุนัข ซึ่งนอนอยู่ใต้ตั่ง จึงคิดว่า นางสุนัขตัวนี้ มีบุญ จึงได้โภชนะ เห็นปานนี้เนืองนิตย์ ตกกลางคืนนายโกตุหลิกะนั้น ไม่สามารถจะยังข้าวปายาสให้ย่อยได้ จึงทำกาละคือตาย แล้วได้ไปบังเกิดในท้องแห่งนางสุนัขตัวนั้น เมื่อภรรยาเขาเผาศพสามีแล้ว ก็ได้ทำการรับจ้างอยู่ในบ้านนั่นเอง ได้ข้าวสารมาทะนานหนึ่ง หุงใส่บาตรถวายพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วอุทิศส่วนบุญให้สามีว่า *"ภนฺเต ทาสสฺส โว ปาปุณาตุ"* ท่านเจ้าข้า ขอกุศลผลบุญอันนี้ จงถึงแก่ทาสของท่านเถิด ดังนี้นางคิดว่า พระผู้เป็นเจ้ามาที่นี้เป็นประจำ ไทยธรรมของเราจะมีหรือไม่มีก็ช่างเถิด เราไหว้ท่านอยู่ทำความขวนขวายอยู่ ยังใจให้เลื่อมใสอยู่ทุก ๆ วัน จักได้บุญมาก จึงได้ทำการรับจ้างอยู่ในบ้านนั้นเอง

เรื่อง **สุนัขใจบุญ สร้างมหากุศล ตายได้ไปเกิดในสวรรค์**

ภายใน ๖ - ๗ เดือน นางสุนัขตัวนั้นก็คลอดลูกออกมาตัวหนึ่ง นายโคบาลได้ให้น้ำนมของแม่โคนมตัวหนึ่งแก่ลูกสุนัขนั้น ไม่นานเท่าไรนัก ลูกสุนัขตัวนั้นก็เติบใหญ่ เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้ามาฉันท่านก็ให้ก้อนข้าวแก่ลูกสุนัขตัวนั้นทุก ๆ วัน เพราะได้อาศัยก้อนข้าวของท่าน ลูกสุนัขตัวนั้น จึงได้มีความรักใคร่ในท่านมาก เมื่อนายโคบาลไปสู่ที่บำรุงของพระปัจเจกพุทธเจ้าวันละ ๒ เวลา ก็ได้พาสุนัขตัวนั้นไปด้วยทุกครั้ง เวลาเดินทางผ่านป่าก็เอาไม้ตีที่พุ่มไม้และพื้นดินในที่ซึ่งมีเนื้อร้ายในระหว่างทาง ส่งเสียงว่า *"สุ สุ สุ" ๓ ครั้ง* เพื่อยังเนื้อร้ายให้หนีไป วันหนึ่ง นายโคบาลได้กล่าวกะพระปัจเจกพุทธเจ้าว่า "พระคุณเจ้าผู้เจริญ ถ้าเมื่อใดผมไม่มีเวลาว่าง เมื่อนั้นผมจะส่งสุนัขตัวนี้มา วันไหนไม่มีเวลาว่าง เขาก็ส่งสุนัขตัวนั้นไปว่า "พ่อจงไปจงนำพระผู้เป็นเจ้ามา ด้วยคำเพียงเท่านี้สุนัขนั้นก็วิ่งไปถึงที่ซึ่งนายตีพุ่มไม้และพื้นดิน ก็เห่าขึ้น ๓ ครั้ง แล้วก็ไปจนถึงที่อยู่ของพระปัจเจกพุทธเจ้า เข้าไปยังบรรณศาลานั่งอยู่แล้ว ถึงประตูบรรณศาลาจึงเห่าขึ้น ๓ ครั้ง เพื่อให้ท่านรู้ว่า ตนมาแล้ว จึงได้นอนหมอบอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าได้ออกเดินทางไป สุนัขก็เดินเห่าไปข้างหน้า ๆ เมื่อจะทดลองสุนัข ท่านจึงทำทีเป็นหลงทาง เดินไปทางอื่นเสีย สุนัขจึงรีบไปยืนเห่าขวางหน้าของท่านไว้ แล้วนำท่านกลับมาทางเดิมอีก

ต่อมาวันหนึ่ง ท่านเดินไปสู่ทางอื่น ถึงแม้ว่าสุนัขนั้นจะไปยืนขวางอยู่ข้างหน้าก็ไม่กลับ เอาเท้ากระตุ้นสุนัขแล้วก็เดินไป สุนัขรู้ว่าท่านจะไม่กลับจึงรีบไปคาบชายผ้านุ่งฉุดมา นำท่านมาสู่ทางที่ตนประสงค์อีก สุนัขนั้นได้ยังความรักอันมีกำลังให้เกิดขึ้นแล้วในพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น ด้วยประการอย่างนี้

ต่อมา จีวรของท่านเก่าแล้ว นายโคบาลจึงได้ถวายผ้าสำหรับทำจีวรแก่ท่าน ท่านจึงได้อำลาโยมไปสู่สถานที่สบายแล้วจักทำจีวร สุนัขได้ยินพึงคำ

ของคนทั้ง ๒ นั้นอยู่เหมือนกัน ท่านได้เหาะขึ้นสู่เวหาส บ่ายหน้าต่อเขาคันธมาน์ สุนัขแลดูท่านผู้กำลังเหาะไปทางอากาศ ยืนเห่ายืนหอนอยู่ เมื่อท่านลับสายตาไป หทัยก็แตกทำลายลงคือตายอยู่ ณ ที่นั้นนั่นเอง

สุนัขสร้างมหากุศลได้ไปเกิดเป็นโฆสกเทพบุตร ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ชื่อว่าสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายนั้น เป็นสัตว์ที่มีชาติซื่อตรง ไม่คดโกง ส่วนมนุษย์นั้น ใจคิดไปอย่าง ปากพูดไปอย่าง ไม่ตรงกัน เพราะเหตุนั้นแล นายเปสสะ ผู้เป็นบุตรของนายควาญช้างจึงได้กล่าวไว้ ซึ่งปรากฏอยู่ในพระไตร-ปิฎกเล่มที่ ๑๓ หน้าที่ ๔ ว่า

"คหณญฺเหตํ ภนฺเต ยทิทํ มนุสฺสา อุตฺตานกญฺเหตํ ภนฺเต ยทิทํ ปสโว"

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แท้จริง ขันธบัญจกคือมนุษย์นี้ รกชัฏฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แท้จริง ขันธบัญจก คือ สัตว์ของเลี้ยงนี้ตื้น ดังนี้

สุนัขนั้น ตายแล้วได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ได้เสวยสมบัติใหญ่ ก็เพราะเป็นสัตว์มีความเห็นอันตรงและไม่คดโกงด้วยประการฉะนี้

ท่านสาธุชนผู้ใจบุญทั้งหลาย ถ้าเราไปตกนรกก็ดีไปเกิดเป็นเปรตและอสุรกายก็ดี ไปเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานก็ดี เราไม่มีโอกาสที่จะสร้างความดีเช่นกับมนุษย์ จะไปรักษาศีลจะไปถวายทานจะไปไหว้พระสวดมนต์ จะไปเจริญสมถกรรม-ฐานและวิปัสสนากรรมฐานก็ไม่ได้เพราะกรรมหนัก กรรมมีกำลังแรงปิดบังไว้ จึงเป็นเหตุให้สรรพสัตว์พากันวนเวียนอยู่ในห้วงแห่งกิเลสและกองทุกข์อย่างน่าสะพึงกลัวมาก เพราะฉะนั้น ขอมวลพุทธบริษัทจงพากันทำบุญให้มาก ๆ เถิดในเมื่อเรามีโอกาส จะได้ไม่พลาดท่าเสียทีไปเกิดในทุคติ เราจะได้เป็นผู้มีโชคดีไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ อันปราศจากทุกข์ภัยต่าง ๆ เริ่มตั้งต้นชีวิตตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไปเถิด เพราะยังไม่สาย ยังจะมีโอกาสปิดประตูอบายได้อยู่ จะไม่ได้เกิดเสียใจในภายหลัง และจะไม่ได้ถึงบางอ้อ เพราะไม่กี่ปีเราก็จะพากันกลับบ้านเก่า

อยู่ และขณะนี้บางคนก็เป็นดุจต้นไม้ใกล้ฝั่งอยู่แล้ว รอคอยลมคือความตายอยู่ทุกคืนทุกวันเท่านั้น รีบถ่อรีบพายเถิด ตะวันจะสาย ตลาดจะวาย สายบัวจะเน่า สมเด็จพ่อก็ได้ทรงแนะนำพร่ำสอนไว้แล้วซึ่งปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๕ หน้าที่ ๓๘๙ ว่า

อุฏฺฐหถ นิสีทถ โก อตฺโถ สุปิเตน โว
อตุรานํ หิ กา นิทฺทา สลฺลวิทฺธานรุปฺปตํ
อุฏฺฐหถ นิสีทถ ทฬฺหํ สิกฺขถ สนฺติยา.

เชิญท่านทั้งหลายลุกขึ้นเถิด เชิญท่านทั้งหลายนั่งเถิดท่านจะมัวนอนฝันเอาประโยชน์อะไรในเมื่อชาวโลกทั้งหลาย กำลังถูกลูกศร คือความยากจนชั่วร้ายเสียบแทงปั่นป่วนอยู่ฉะนี้ เชิญท่านทั้งหลายลุกขึ้นเถิดเชิญท่านทั้งหลายนั่งเถิด ท่านจะมัวนอนหลับทับสิทธิ์อยู่ทำไมเล่า ท่านทั้งหลายจงรีบลงมือศึกษาปฏิบัติเพื่อสันติสุขเสียเดี๋ยวนี้เถิด ดังนี้

๔. คำว่า **"มนุษย์"** ตามความหมายทางภาษาบาลีมีได้หลายนัย เช่น **ผู้มีใจสูง, ผู้รู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์, ผู้เป็นเหล่ากอของผู้รู้,** ผู้ที่จะได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ก็เพราะได้อาศัยธรรมของมนุษย์ ได้แก่ศีล ๕ และกุศลกรรมบถ ๑๐ ศีล ๕ และกุศลกรรมบถนี้แหละเป็นคุณธรรมที่จะเสกสรรปั้นปรุงให้เป็นคน ถ้าใครขาดธรรมทั้ง ๒ หมวดนี้ ก็จัดว่าเป็นคนไม่เต็มคน เหตุดังนั้นท่านจึงแบ่งมนุษย์ออกเป็น ๕ จำพวกคือ

๑. **มนุสฺสเนรยิโก** มนุษย์สัตว์นรก
๒. **มนุสฺสเปโต** มนุษย์เปรต
๓. **มนุสฺสติรจฺฉาโน** มนุษย์สัตว์ดิรัจฉาน
๔. **มนุสฺสภูโต** มนุษย์แท้ ๆ
๕. **มนุสฺสเทโว** มนุษย์เทวดา

๑. **มนุสฺสเนรยิโก** มนุษย์สัตว์นรก ได้แก่มนุษย์ผู้ดุร้ายหยาบคาย เที่ยวฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเขา เที่ยวจี้เที่ยวปล้นเอาทรัพย์สมบัติของผู้อื่นมาเป็นของตน ด้วยอาการทารุณดุร้าย เช่น ฆ่าเจ้าทรัพย์ตายบ้าง ทุบตีจนบาดเจ็บสาหัสบ้าง ข่มขืนแล้วฆ่าบ้าง เบียดเบียนผู้อื่น สัตว์อื่นทรมานผู้อื่น สัตว์อื่น โดยอาการทารุณดุร้ายหยาบคายนานาประการ รวมความว่าเป็นคนไร้ศีลธรรม ไม่มีมนุษยธรรม คือศีล ๕ ประจำตัวเลย เป็นมิจฉาทิฏฐิ ท่านจึงได้ขนานนามว่า *มนุสฺสเนรยิโก* แปลว่า มนุษย์สัตว์นรก คือเป็นมนุษย์แต่ชื่อ ส่วนความประพฤติทางกาย วาจา ใจ นั้นเลวทรามต่ำช้า ดุร้ายหยาบคายเหมือนกับสัตว์นรกฉะนั้น

๒. **มนุสฺสเปโต** มนุษย์เปรต ได้แก่มนุษย์ผู้มากไปด้วยความโลภ มากไปด้วยตัณหา ชอบลักเล็กขโมยน้อย โลภเอาของผู้อื่นมาเป็นของตน แย่งชิงวิ่งราว เป็นต้น แม้พวกที่เที่ยวขอทานมีบาดแผลเกรอะกรังก็สงเคราะห์เข้าในประเภทนี้ด้วย

๓. **มนุสฺสติรจฺฉาโน** มนุษย์สัตว์ดิรัจฉาน ได้แก่มนุษย์ที่ขวางศีลขวางธรรม มีโมหะคือความหลงมาก ไม่รู้จักบาป ไม่รู้จักบุญ ไม่รู้จักคุณ ไม่รู้จักโทษ ไม่รู้จักประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ ไม่รู้จักคุณของผู้มีคุณ เช่น บิดามารดา ครูบาอาจารย์ เป็นต้น เป็นมนุษย์ผู้ไร้ศีลธรรม ดื่มเหล้าเมาสุรา สูบฝิ่น กินกัญชา ทำอะไรทางกาย วาจา ใจ ก็ขวางๆ ผิดทำนองครองธรรม ท่านจึงได้ขนานนามว่า *มนุสฺสติรจฺฉาโน* แปลว่า มนุษย์สัตว์ดิรัจฉาน ติรัจฉาน ท่านแปลว่าผู้ไปขวาง คือเดินทอดตัว ไม่ได้เดินตั้งตัวเหมือนคน คนดิรัจฉานก็ฉันนั้น ทำอะไรก็ขวางธรรมขวางวินัย คือผิดศีลธรรมอยู่เสมอๆ

๔. **มนุสฺสภูโต** มนุษย์แท้ๆ คือเป็นคนเต็มคนได้แก่บุคคลผู้เกิดมาเป็นคนแล้ว ได้รักษาศีล ๕ มั่นเป็นนิตย์ มิได้ขาดมิได้ประมาทต่อศีล เพราะถือว่าเป็นมนุษยธรรม คือเป็นธรรมประจำมนุษย์ ธรรมที่ทำคนให้เป็นคน แต่

มิได้บำเพ็ญกุศลจริยาอย่างอื่นอีก เช่น ไม่ได้ให้ทาน ไม่ได้ฟังธรรม เป็นต้น มนุษย์อย่างนี้ท่านขนานนามว่า *มนุสฺสภูโต* แปลว่า มนุษย์แท้ ๆ คือเป็นคนเต็มคน เพราะมีคุณธรรมของคนคือศีล ศีลท่านแปลว่า เศียร คือหัว ถ้าคนขาดศีล ก็คือคนหัวขาดนั่นเอง เพราะขาดจากคุณธรรมของความเป็นคน

๕. **มนุสฺสเทโว** มนุษย์เทวดา ได้แก่มนุษย์ผู้มีศีล ๕ มั่นเป็นนิตย์ แล้วยังได้พยายามบำเพ็ญกุศลเพิ่มพูนบารมีอยู่เรื่อย ๆ เช่น ให้ทาน ฟังธรรม เรียนธรรมปฏิบัติธรรม ไหว้พระ สวดมนต์ มีหิริ คือความละอายบาป มีโอตตัปปะ คือความสะดุ้งกลัวต่อผลแห่งบาปอยู่เสมอเรียกว่า เป็นผู้มีใจสูงดุจเทวดา เพราะประกอบด้วยเทวธรรม ๗ ประการ คือ :–

๑. บำรุงเลี้ยงมารดาบิดา

๒. ประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตนต่อบุคคลผู้เจริญในตระกูล

๓. พูดจาไพเราะเสนาะหู อ่อนหวาน นุ่มนวล

๔. ละความส่อเสียด

๕. ละความตระหนี่เหนียวแน่น

๖. รักษาคำสัตย์

๗. ไม่โกรธ

มนุษย์ผู้มีคุณสมบัติเช่นนี้ ท่านขนานนามว่า *มนุสฺสเทโว* แปลว่า มนุษย์เทวดา

เท่าที่แสดงมานี้ ก็พอชี้ให้เห็นได้เด่นชัดแล้วว่า ศีลธรรมเท่านั้นเป็นเครื่องวัดบุคคล เป็นเครื่องแบ่งแยกบุคคลให้มีประเภทต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ถ้าผู้ใดไร้ศีลธรรม ผู้นั้นก็ชื่อว่าเป็นคนไม่เต็มคนบ้าง เป็นคนเปรตบ้าง เป็นคนอสุรกายบ้าง เป็นคนนรกบ้าง เป็นคนดิรัจฉานบ้าง ถ้าผู้ใดมีศีล

ธรรม มีกัลยาณธรรม มีวัฒนธรรมอันดีงาม ผู้นั้นก็ชื่อว่า เป็นคนเต็มคน เป็นคนแท้ ๆ และเป็นคนเทวดา

เพราะฉะนั้นทางไปมนุษย์จึงได้แก่ศีล ๕ ซึ่งเป็นมนุษยธรรม คือธรรมประจำมนุษย์ ในพระบาลีท่านเรียกว่า *อริยธรรม* เช่น คำว่า "*อริยธมฺเม ฐิโต นโร*" นรชนผู้ตั้งอยู่ในอริยธรรม ได้แก่บุคคลผู้ตั้งอยู่ในศีล ๕ ดังนี้.

๕. **ทางไปสวรรค์** ได้แก่มหากุศล ๘ ฯ

คำว่า "**สวรรค์**" นี้ ตามรูปศัพท์ภาษาบาลี แปลว่า เลิศด้วยดีก็ได้ แปลว่า มีอารมณ์ดีงามก็ได้ แปลว่า อันสรรพสัตว์พึงถึงด้วยกรรมอันดีงามก็ได้ และแปลว่า เป็นที่ข้องอยู่ติดอยู่แห่งสัตว์ทั้งหลายก็ได้

สรุปความว่า สวรรค์ ได้แก่โลกเป็นที่อยู่ของเทวดา มีแต่รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะอันดีงาม คือ เป็นของทิพย์ ดีเลิศประเสริฐกว่าเมืองมนุษย์หลายเท่า ในกามาวจรมีอยู่ ๖ ชั้น คือ

๑. สวรรค์ชั้นจาตุมหาราช
๒. สวรรค์ชั้นดาวดึงส์
๓. สวรรค์ชั้นยามา
๔. สวรรค์ชั้นดุสิต
๕. สวรรค์ชั้นนิมมานรดี
๖. สวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัสดี

สวรรค์ทั้ง ๖ ชั้นนี้ ตั้งอยู่ถัดกันไปตามลำดับ ที่แสดงมานี้ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๙ หน้าที่ ๕๓๑

ระยะทางไปสวรรค์

ระยะทางไปสวรรค์นี้ ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์โลกทีปสารว่า

อสุรปุรโต หิ ยาว มนุสฺสภูมิโต จตุราสีติโยชนสหสฺสานิ โหนฺติ. ตั้งแต่เมืองอสูร ถึงเมืองมนุษย์ ๘๔๐๐๐ โยชน์

มนุสฺสภูมิโต ยาว จาตุมฺมหาราชิกา เทวจตฺตาฬีส โยชนสหสฺสานิ. ตั้งแต่มนุษย์ ถึงชั้นจาตุมฯ ๔๒๐๐๐ โยชน์

ตถา จาตุมฺมหาราชิกโต ยาว ตาวตึสา. ตั้งแต่ชั้นจาตุมฯ ถึงชั้นดาวดึงส์ก็ ๔๒๐๐๐ โยชน์เท่ากัน

อิติ อสุรปุรโต ยาว ตาวตึสปุรา โยชนานํ เอกลกฺขํ ฉนหุตํ อฏฺจสหสฺสญฺจ.

โดยเหตุนี้ ตั้งแต่เมืองอสูร ถึงเมืองดาวดึงส์ จึงเป็นระยะทาง ๑๖๘๐๐๐ โยชน์

ปจวีตลโต ยาว ตาวตึสา ปน จตุราสีติ โยชนสหสฺสานิ.

ถ้าจะคิดแต่พื้นดินขึ้นไป ถึงชั้นดาวดึงส์เป็นระยะทางตั้ง ๘๔๐๐๐ โยชน์

ตาวตึสโต ยาว ยามา โยชนานํ จตุลกฺขํ ตินหุตํ จตุสหสฺสํ จตุสตญฺจ.

ตั้งแต่ชั้นดาวดึงส์ ถึงชั้นยามาเป็นระยะทางตั้ง ๔๓๔๐๐๐ โยชน์

ตทา ยามโต ยาว ตุสิตา สตฺตลกฺขํ จตุราสีติสหสฺสํ อฏฺจสตญฺจ.

ตั้งแต่ชั้นยามา ถึงชั้นดุสิต เป็นระยะทางตั้ง ๗๔๔๘๐๐๐ โยชน์

ตุสิโต ยาว นิมฺมานรติโต เอกาทสลกฺขานิ ตินหุตํ ปญฺจสหสฺสํ ทฺวิสญฺจ.

ตั้งแต่ชั้นดุสิต ถึงชั้นนิมมานรดี เป็นระยะทางไกลตั้ง ๑๑๓๕๒๐๐ โยชน์

นิมฺมานรติโต ยาว วสวตฺติโต จุทฺทสลกฺขานิ อฏฺจ นหุตานิ ปญฺจสหสฺสํ ฉสตญฺจ.

ตั้งแต่ชั้นนิมมานรดีถึงชั้นปรนิมมิตวสวัสดีเป็นระยะทางตั้ง ๑๔๘๕๖๐๐ โยชน์

วสวตฺติโต ยาว ปฐมชฺฌานภูมิโต อฏฺฐารสลกฺขณานิ ตินหุตํ ฉสหสฺสญฺจ.

ตั้งแต่ชั้นปรนิมมิตวสวัสดี ถึงชั้นปฐมฌาน คือถึงชั้นพรหมปาริสัชชา เป็นระยะทาง ๑๘๓๖๐๐๐ โยชน์

มหากุศล ๘ นำสรรพสัตว์ไปเกิดในสวรรค์ ๖ ชั้น ชั้นใดชั้นหนึ่ง **มหา** แปลว่า **มาก** **กุศล** แปลว่า **บุญ** ต่อกันเข้าเป็นมหากุศล แปลว่า บุญหลายอย่าง เช่น ให้ทาน ฟังธรรม เรียนธรรม เจริญกรรมฐาน ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า สร้างโบสถ์สร้างวิหาร สร้างศาลาการเปรียญ สร้างพระพุทธรูป สร้างโต๊ะหมู่บูชา สร้างโรงเรียน สร้างโรงพยาบาล สร้างกุฏิ ขุดบ่อน้ำ ตักบาตร บูชาด้วยดอกไม้ ธูปเทียนของหอม เครื่องอาภรณ์ และบูชาด้วยปัจจัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ ยาแก้โรคเป็นต้น จนไม่สามารถจะนับได้ เรียกมหากุศลทั้งนั้น

มหากุศลมี ๘ ประการ คือ

๑. *โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกํ.* เวลาทำบุญมีความดีใจ ปรารถนานิพพาน ทำบุญเอง

๒. *โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาริกํ.* เวลาทำบุญมีความดีใจ ปรารถนานิพพาน มีผู้ชักชวนจึงทำบุญ

๓. *อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกํ.* เวลาทำบุญมีใจเฉย ๆ ปรารถนานิพพาน ทำบุญเอง

๔. *อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาริกํ.* เวลาทำบุญมีใจเฉย ๆ ปรารถนานิพพาน มีผู้ชักชวนจึงทำบุญ

๕. *โสมนสฺสสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกํ.* เวลาทำบุญ มีความดีใจ ไม่ได้ปรารถนานิพพาน ทำบุญเอง

๖. *โสมนสฺสสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาริกํ.* เวลาทำบุญมีความดีใจ ไม่ได้ปรารถนานิพพาน มีผู้ชักชวนจึงทำบุญ

๗. *อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกํ.* เวลาทำบุญ มีใจเฉยๆ ไม่ปรารถนานิพพาน ทำบุญเอง

๘. *อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาริกํ.* เวลาทำบุญ มีใจเฉยๆ ไม่ปรารถนานิพพาน มีผู้ชักชวนจึงทำบุญ

อธิบาย

๑. เวลาทำบุญ มีความดีใจ ปรารถนาให้ได้มรรคผลนิพพาน คิดทำบุญเอง ไม่มีใครมาชักชวนให้ทำ ผู้ที่ทำบุญเช่นนี้ได้ผลดีมาก คือผลบุญนี้สามารถจะนำไปเกิดเป็นมนุษย์ก็ได้ นำไปเกิดเป็นเทวดาก็ได้ ถ้าไปเกิดเป็นมนุษย์จะมั่งคั่งสมบูรณ์ ร่ำรวย ไม่อดไม่อยาก ไม่ทุกข์ ไม่ยาก และมีปัญญามาก หากออกเจริญสมถกรรมฐาน ก็จะได้บรรลุฌาน มีปฐมฌานเป็นต้น หากออกเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ก็จะได้บรรลุมรรคผลนิพพานในชาตินั้น

๒. เวลาทำบุญ มีความดีใจ ปรารถนาให้ได้มรรคผลนิพพาน ไม่ได้คิดทำบุญเอง มีผู้มาชักชวนจึงทำบุญ ผู้ที่ทำบุญเช่นนี้ ได้ผลเป็นที่ ๒ คือสามารถจะไปบังเกิดเป็นมนุษย์ก็ได้ ไปบังเกิดเป็นเทวดาก็ได้ ถ้าไปเกิดเป็นมนุษย์จะร่ำรวยมั่งมีศรีสุข และมีปัญญามาก แต่เป็นที่ ๒ ยังมีคนที่เก่งกว่าฉลาดกว่า หากออกเจริญสมถกรรมฐาน ก็จะได้ฌานในชาตินั้น หากออกเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ก็จะได้บรรลุมรรคผลนิพพานในชาตินั้น

๓. เวลาทำบุญ มีใจเฉยๆ ปรารถนานิพพานทำบุญเอง ปรารถนาให้ได้มรรคผลนิพพาน คิดทำบุญเอง ไม่มีใครมาชักชวนให้ทำบุญ ผู้ที่ทำบุญเช่นนี้ ได้ผลเป็นที่ ๓ สามารถจะนำไปเกิดเป็นมนุษย์ก็ได้ นำไปเกิดเป็นเทวดาก็ได้ ถ้าไปเกิดเป็นมนุษย์จะร่ำรวย มั่งคั่งสมบูรณ์ มั่งมีศรีสุข และจะมีสติปัญญาดีเป็นที่ ๓ ยังมีคนดีกว่า เก่งกว่า แหลมกว่า หากออกเจริญสมถกรรมฐาน จะได้ฌาน หากออกเจริญวิปัสสนากรรมฐาน จะได้มรรคผลนิพพานในชาตินั้น

๔. เวลาทำบุญ มีใจเฉยๆ ปรารถนานิพพาน มีผู้ชักชวนจึงทำบุญ ผู้ที่ทำบุญเช่นนี้ได้ผลเป็นที่ ๔ สามารถนำไปเกิดเป็นมนุษย์ก็ได้ ไปเกิดเป็นเทวดาก็ได้ ถ้าไปเกิดเป็นมนุษย์จะร่ำรวย มั่งคั่งสมบูรณ์ และมีสติปัญญาดีเป็นที่ ๔ ถ้าออกเจริญสมถกรรมฐาน จะได้ฌาน ถ้าออกเจริญวิปัสสนากรรมฐาน จะได้มรรคผลนิพพานในชาตินั้น

มหากุศลทั้ง ๔ ดวงนี้ อยู่ในเกณฑ์ดีมากตามลำดับๆกัน ถ้าจะทำบุญขอให้ได้อย่างนี้ดีมาก

๕. ในเวลาทำบุญ มีความดีใจ ไม่ปรารถนามรรคผลนิพพาน คิดทำบุญเอง ไม่มีใครมาชักชวนให้ทำบุญ ผู้ที่ทำบุญเช่นนี้ ขาดปัญญา ได้ผลเป็นที่ ๕ สามารถจะนำไปเกิดเป็นมนุษย์ก็ได้ ไปเกิดเป็นเทวดาก็ได้ ถ้าไปเกิดเป็นมนุษย์จะร่ำรวย มั่งมีศรีสุข แต่ขาดปัญญาคือไม่มีปัญญาที่จะได้ฌาน ได้มรรคผลนิพพาน หมายความว่า ถ้าออกเจริญสมถกรรมฐานก็จะไม่ได้ฌาน ถ้าออกเจริญวิปัสสนากรรมฐานก็จะได้บรรลุมรรคผลนิพพานในชาตินั้น แต่จะเป็นปัจจัยให้ได้ฌาน ให้ได้มรรคผลนิพพานในชาติต่อไปได้

๖. เวลาทำบุญ มีความดีใจ ไม่ปรารถนามรรคผลนิพพาน มีผู้ชักชวนจึงทำบุญ ผู้ที่ทำบุญเช่นนี้ขาดปัญญา ได้ผลเป็นที่ ๖ สามารถจะไปเกิดเป็นมนุษย์ก็ได้ ถ้าไปเกิดเป็นมนุษย์ก็จะร่ำรวย มั่งคั่งสมบูรณ์ มั่งมีศรีสุข แต่ขาด

ปัญญา คือไม่มีปัญญาที่จะได้ฌาน ได้มรรคผลนิพพานในชาตินั้น แต่จะเป็นปัจจัยให้ได้มรรคผลนิพพานหรือได้ฌานในชาติต่อ ๆ ไป

๗. ในเวลาทำบุญ มีใจเฉย ๆ ไม่ปรารถนานิพพานทำบุญเอง ไม่มีใครมาชักชวนให้ทำบุญ ผู้ที่ทำบุญเช่นนี้ได้ที่ ๗ ขาดปัญญา สามารถจะนำไปเกิดเป็นมนุษย์ก็ได้ ไปเกิดเป็นเทวดาก็ได้ ถ้าเกิดเป็นมนุษย์ก็จะร่ำรวย มั่งมีศรีสุข แต่ไม่มีปัญญาที่จะได้บรรลุฌาน มรรคผลนิพพานในชาตินั้น แต่จะเป็นปัจจัยให้ได้บรรลุฌาน มรรคผลนิพพานในชาติต่อ ๆ ไปได้

๘. เวลาทำบุญ มีใจเฉย ๆ ไม่ปรารถนานิพพาน มีผู้ชักชวนจึงทำบุญ ผู้ที่ทำบุญเช่นนี้ ได้ผลเป็นที่ ๘ สามารถนำไปเกิดสวรรค์ เป็นเทวดาก็ได้ เป็นมนุษย์ก็ได้ ถ้าเกิดเป็นมนุษย์ก็จะมั่งมีศรีสุขร่ำรวย ไม่อดไม่อยาก ไม่ทุกข์ไม่ยาก แต่ขาดปัญญาที่จะนำพาให้ได้ฌานมรรคผลนิพพานในชาตินั้น เป็นปัจจัยในภพต่อ ๆ ไปได้

มหากุศล ๔ ข้อข้างท้ายนี้ดีอยู่ เวลาทำบุญไม่ปรารถนาเอาปัญญา จึงทำให้ขาดปัญญาไป เมื่อขาดปัญญาก็ไม่สามารถจะบรรลุฌาน มรรคผลนิพพานได้ในชาตินั้น แต่จะเป็นปัจจัยอำนวยผลให้ได้มรรคผลนิพพาน หรือได้ฌานในภพต่อ ๆ ไปได้อยู่

มหากุศลทั้ง ๘ ดวงนี้แหละ จะนำบุคคลไปเกิดเป็นมนุษย์หรือเป็นเทวดา เหตุดังนั้น ทางสายที่ ๕ นี้ จึงได้ชื่อว่า ทางไปสวรรค์ ซึ่งได้แก่มหากุศล ๘ ดังมีอรรถาธิบายที่ได้บรรยายมาฉะนี้

ส่วนตัวอย่างในเรื่องนี้ก็มีมาก เช่น มัฏฐกุณฑลีเทพบุตร ได้ยังใจให้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าตายแล้วได้ไปบังเกิดในสวรรค์ และติณบาลบุรุษ ได้ร่วมอนุโมทนาในกฐินของท่านเศรษฐี ตายแล้วได้ไปบังเกิดในสวรรค์ นันทิยมาณพได้สร้างศาลาถวายพระพุทธเจ้า ตายแล้วก็ได้ไปบังเกิดในสวรรค์เช่นเดียวกัน ทั้งนี้ก็เพราะมหากุศลที่ตนได้ทำไว้เป็นปัจจัยโดยแท้

๖. **ทางไปพรหมโลก** ได้แก่สมถกรรมฐานฯ สมถกรรมฐานนั้นมีอารมณ์ ๔๐ แบ่งออกเป็น ๗ หมวด คือ กสิณ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ จตุธาตุววัตถาน ๑ ซึ่งมีความพิศดารได้เขียนไว้อีกเล่มหนึ่งต่างหาก โดยใช้ชื่อว่า "จิตตภาวนา" หรือ "ธรรมภาคปฏิบัติ" และอีกเล่มหนึ่งได้เขียนเป็นทำนองปุจฉาวิสัชนา ให้ชื่อว่า "คำถาม – คำตอบ เรื่องวิปัสสนากรรมฐาน" ดังนั้น ในเล่มนี้จะขอยกไว้ไม่นำมาแสดงไว้ในที่นี้อีก ท่านผู้ประสงค์จะทราบก็โปรดติดตามหาดูได้ในหนังสือดังที่กล่าวมาแล้วนั้น

สรุปความว่า ทั้ง ๗ หมวดรวมเป็น ๔๐ ข้อนี้ เป็นอารมณ์ของสมถกรรมฐาน ผู้ที่เจริญกรรมฐานเหล่านี้ข้อใดข้อหนึ่ง เช่น ภาวนาว่า "เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ" เป็นต้น จนได้บรรลุฌานมีปฐมฌานเป็นต้น เมื่อตายแล้วจึงจะได้ไปเกิดในพรหมโลกชั้นใดชั้นหนึ่ง ตามสมควรแก่ฌานของตนๆ ถ้าผู้ใดต้องการไปเกิดพรหมโลกก็ต้องเจริญสมถกรรมฐานจนได้ฌานก่อน จึงจะไปได้

ทางสายที่ ๑ ถึงสายที่ ๖ นี้ มีอยู่ก่อนพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลกแล้ว ในพุทธศาสนาก็มี นอกพุทธศาสนาก็มี เช่น อาฬารดาบส อุทกดาบส ผู้เป็นอาจารย์ของพระพุทธเจ้าเป็นต้น ได้เคยเดินทางสายนี้มาแล้วฯ ผู้ที่เดินทางสายนี้ถึงแม้ว่าจะปฏิบัติได้ดีจนได้บรรลุฌาน ได้บรรลุอภิญญาแล้วก็เสื่อมได้ เช่น พระเทวทัตเป็นตัวอย่าง และถ้าหมดบุญแล้วก็ยังจะกลับมาสู่อบายภูมิได้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้ คือ **แม่ไก่ฟังธรรม**

มีเรื่องเล่าไว้ว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่า กกุสันธะ แม่ไก่ตัวหนึ่ง อยู่ในที่ใกล้อาสนศาลา แม่ไก่ตัวนั้นได้ฟังเสียงประกาศธรรมของภิกษุผู้เป็นนักปฏิบัติธรรมรูปหนึ่ง กำลังสาธยายเรื่องวิปัสสนากรรมฐานอยู่ ถูกเหยี่ยวตัวหนึ่งฆ่าตายจากชาตินั้นแล้ว ได้เกิดเป็นพระราชธิดานามว่า อุพพรี ได้ออกบวชในสำนักของปริพาชิกาทั้งหลาย วันหนึ่ง นางได้เข้าไปสู่เว็จกุฎีทอด

พระเนตรเห็นหมู่หนอนแล้ว ได้เจริญสมถกรรมฐานโดยเอาหนอนเป็นอารมณ์ เรียกว่าปุฬุวกสัญญา ได้บรรลุปฐมฌาน ตายจากชาตินั้นได้ไปเกิดในพรหมโลก จุติจากพรหมโลกได้มาเกิดในตระกูลเศรษฐี ต่อมาไม่นานเท่าไร ก็ตายไปเกิดเป็นนางลูกสุกร ในกรุงราชคฤห์ ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าของเรานี้

พระศาสดา ได้ทอดพระเนตรเห็นนางลูกสุกรนั้น จึงทรงแย้มพระโอษฐ์ พระอานนทเถระได้ทูลถาม พระพุทธองค์จึงได้ตรัสบอกข้อความนั้นทั้งหมด ภิกษุทั้งหลายมีพระอานนท์เป็นประมุขได้สดับเรื่องนั้นแล้ว ต่างก็พากันเกิดความสังเวชสลดใจเป็นอันมาก

พระศาสดา ทรงยังความสังเวชสลดใจให้เกิดขึ้นแก่ภิกษุเหล่านั้นแล้ว เมื่อจะทรงประกาศโทษแห่งราคะตัณหา ประทับยืนอยู่ในระหว่างถนนนั้นเอง ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

ยถาปิ มูเล อนุปทฺทเว ทฬฺเห
ฉินฺโนปิ รุกฺโข ปุนเรว รูหติ
เอวมฺปิ ตณฺหานุสเย อนูหเต
นิพฺพตฺตตี ทุกฺขมิทํ ปุนปฺปุนํ. ดังนี้เป็นต้น แปลเป็นใจความว่า

ต้นไม้ เมื่อรากไม่มีอันตราย ยังมั่นคง ถึงจะถูกบุคคลตัดแล้วก็ยังงอกขึ้นได้อีกอยู่ แม้ฉันใดทุกข์นี้ก็ฉันนั้น คือ เมื่อตัณหานุสัยอันบุคคลยังขจัดไม่ได้แล้ว ย่อมเกิดขึ้นได้อยู่ร่ำไปเหมือนกันอย่างนั้น ฯ

กระแสแห่งตัณหา ๓๖ อันไหลไปในอารมณ์เป็นที่พอใจ เป็นของกล้า ย่อมมีแก่บุคคลใด ความดำริทั้งหลายอันใหญ่ อาศัยราคะ ย่อมนำบุคคลนั้นผู้มีทิฏฐิชั่วไป กระแสแห่งตัณหาทั้งหลายย่อมไหลไปในอารมณ์ทั้งปวง ตัณหาดุจเถาวัลย์แตกขึ้นแล้วตั้งอยู่ ก็ท่านทั้งหลายเห็นตัณหานั้นเป็นดังเถาวัลย์เกิดแล้ว จงพากันตัดรากเสียด้วยปัญญาเถิด โสมนัสทั้งหลายที่ซ่านไปและเปื้อนตัณหาดุจยางเหนียวย่อมมีแก่สัตว์ สัตว์เหล่านั้นอาศัยความสำราญ จึงเป็นผู้แสวงหาความ

สุข นรชนเหล่านั้นแล ย่อมเป็นผู้เข้าถึงความเกิด และความแก่ หมู่สัตว์ถูกตัณหาผู้ทำความดิ้นรนล้อมไว้แล้วย่อมกระเสือกกระสนเหมือนกระต่ายที่ถูกนายพรานดักได้ แล้วฉะนั้น หมู่สัตว์ผู้ข้องอยู่ในสังโยชน์และกิเลสเป็นเครื่องข้องย่อมพากันเข้าถึงทุกข์อยู่บ่อย ๆ เป็นเวลาช้านาน หมู่สัตว์ถูกตัณหาผู้ทำความดิ้นรนล้อมไว้แล้ว ย่อมกระเสือกกระสนเหมือนกันกับกระต่ายที่นายพรานดักได้แล้วฉะนั้น เพราะเหตุนั้น ผู้เห็นภัยในวัฏฏสงสาร หวังธรรมเป็นที่สำรอกกิเลสแก่ตนพึงบรรเทา พึงกำจัด พึงนำออก พึงทิ้งพึงละตัณหาผู้กระทำความดิ้นรนนั้นเสียด้วยญาณมีโสดาปัตติมัคคญาณเป็นต้น ดังนี้.

ฝ่ายนางลูกสุกรตัวนั้น ตายจากชาตินั้น ได้ไปเกิดในราชตระกูลในสุวรรณภูมิ ตายจากนั้นเกิดในกรุงพาราณสี ตายจากนั้นเกิดในเรือนพ่อค้าม้าที่ท่าสุปปารกะ ตายจากนั้นเกิดในเรือนของนายเรือ ที่ท่าคาวิระ ตายจากนั้นเกิดในเรือนของอิสรชน ในเมืองอนุราธบุรี ตายจากนั้นเกิดเป็นธิดาในเรือนของกุฎุมพีชื่อสุมนะ ในเภกกันตคาม ในทิศทักษิณของเมืองนั้น มีชื่อว่า สุมนาตามชื่อของกุฎุมพี ต่อมาบิดาของนางได้พาย้ายไปสู่แคว้นทีฆวาปีอยู่ในบ้านชื่อมหามุนิคาม ฯ อำมาตย์ของพระเจ้าทุฏฐคามณีนามว่า ลกุณฏกะอติมพระไปที่บ้านนั้นด้วยกรณียกิจบางอย่าง เห็นนางแล้วทำการมงคลอย่างใหญ่ ได้พานางไปสู่บ้านมหาปุณณคาม

ครั้งนั้น พระมหาอตุลเถระผู้อยู่ในมหาวิหารชื่อโกฏิบรรพต เที่ยวไปบิณฑบาตในบ้านนั้น ยืนอยู่ที่ประตูเรือนของนาง เห็นนางแล้วจึงกล่าวกับภิกษุทั้งหลายว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย นางลูกสุกรถึงความเป็นภรรยาของมหาอำมาตย์ชื่อลกุณฏกะอติมพระแล้ว โอ น่าอัศจรรย์จริง นางฟังคำนั้นแล้วเพิกภพในอดีตขึ้นได้กลับระลึกชาติได้ ในขณะนั้น นางได้มีความสังเวชสลดใจเกิดขึ้น อ้อนวอนสามีบวชในสำนักพระเถรีผู้ประกอบด้วยพละ ๕ ด้วยอิสริยยศอย่างใหญ่ ได้ฟังกถาพรรณนามหาสติปัฏฐานสูตร ในติสสมหาวิหาร ได้สำเร็จโสดาปัตติผล ฯ

ภายหลังเมื่อพระเจ้าทุฏฐคามณีทรงปราบทมิฬได้แล้ว พระนาง-สุมนาเถรี ไปสู่บ้านเภกกันตคาม ซึ่งเป็นที่อยู่ของมารดาบิดา อยู่ในบ้านนั้นได้ฟังอาสีวิสูปมสูตรในกัลลกมหาวิหาร บรรลุพระอรหัตต์แล้ว

ในวันปรินิพพาน นางอันพวกภิกษุณีซักถามแล้วได้เล่าประวัติทั้ง-หมดนี้อย่างละเอียด แก่ภิกษุณีสงฆ์ แล้วสนทนากับพระมหาติสสเถระ ผู้กล่าวบทแห่งธรรม ผู้มีปกติอยู่ในมณฑลาราม ณ ท่ามกลางภิกษุสงฆ์ผู้ประชุมกันแล้วกล่าวว่า

ในกาลก่อน ข้าพเจ้าตายจากมนุษย์แล้วเกิดเป็นแม่ไก่ ถูกเหยี่ยวตัดศีรษะในอัตตภาพนั้นได้ไปเกิดในกรุงราชคฤห์ แล้วออกบวชในสำนักของปริพาชิกาทั้งหลาย เจริญสมถกรรมฐาน ได้บรรลุปฐมฌาน ตายแล้วได้ไปบังเกิดในพรหมโลก จุติจากนั้นได้มาเกิดในตระกูลเศรษฐี ตายจากนั้นได้ไปเกิดเป็นสุกร ตายจากนั้นไปสู่สุวรรณภูมิ ตายจากนั้นไปเกิดเมือง พาราณสี ตายจากนั้นไปเกิดท่าสุปปารกะ ตายจากนั้นไปเกิดท่าคาวิระ ตายจากนั้นไปเกิดเมืองอนุราธบุรีตายจากนั้นไปเกิดบ้านเภกกันตคาม ข้าพเจ้าได้เกิดถึง ๑๓ อัตตภาพอันสูง ๆ ต่ำ ๆ อย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้

บัดนี้ ข้าพเจ้าได้เกิดในอัตตภาพอันอุกฤษฏ์แล้ว *"สพฺเพปิ อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ"* ขอให้ท่านทั้งหลายแม้ทั้งหมด จงยังธรรมที่เป็นกุศลทั้งหลายให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด (ท่านทั้งหลายแม้ทั้งหมด จงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด) ดังนี้ ได้ยังบริษัท ๔ ให้สังเวชสลดใจ แล้วก็ปรินิพพาน

ตามตัวอย่างนี้ พอชี้ให้เห็นได้เด่นชัดแล้วว่า ผู้ที่เจริญสมถกรรมฐานจนได้ฌานแล้ว ยังกลับไปเกิดในอบายภูมิได้อีก ทั้งนี้ก็เป็นเพราะกิเลสยังมีอยู่ การเจริญสมถกรรมฐานจนได้ฌานนั้น เป็นเพียงข่มกิเลสไว้ชั่วคราวเท่านั้น ยัง

ละกิเลสไม่ได้โดยเด็ดขาด จึงจำเป็นต้องกลับมาสู่อบายภูมิได้อีก ดังหลักฐานในวิภังคบาลีรับรองความข้อนี้ไว้ว่า

อุกฺขิตฺตา ปุญฺญเตเชน กามรูปคตึ คตา
ภวคฺคมฺปิ จ สมฺปตฺตา ปุน คจฺฉนฺติ ทุคฺคตึ.

ด้วยอำนาจแห่งบุญที่ตนได้กระทำไว้แล้ว สัตว์ทั้งหลายจึงได้ไปเกิดในพรหมโลก ถึงภวัคคพรหมแล้วก็ยังกลับมาสู่ทุคติได้อีก ดังนี้.

เพราะฉะนั้น ขอสาธุชนทั้งหลาย จงอย่าพากันประมาทและนอนใจอยู่ เพียงแต่เดินทางสายที่ ๔ – ๕ – ๖ ก็ยังไม่สามารถจะพาเราพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ได้ ยังไม่พ้นไปจากอบายภูมิได้อย่างแน่นอน เผลอเมื่อใด พลาดเมื่อใด ประมาทเมื่อใด หมดบุญเมื่อใด เมื่อนั้น เราก็จะต้องย้อนกลับมาสู่อบายได้อีก ดังตัวอย่างที่ได้เล่าให้ฟังมาแล้วนั้นเป็นพยาน เรายังรู้สึกว่า มีประตูอบายเปิดคอยไว้ทุกเมื่อในเมื่อเราประมาทขาดสติ เพราะเราปิดประตูอบายยังไม่ได้ จงพากันรีบถ่อรีบพายตะวันจะสาย ตลาดจะวาย สายบัวจะเน่า ถ้าจะถ่อ จะพายก็จงรีบพากันแก้โซ่เสียแต่บัดนี้ ถ้าโซ่ไม่แก้ กุญแจไม่ไข เราก็พายเรือไปไม่ได้เป็นแน่ ๆ จงพายไปเถิด ถ่อไปเถิด พายไป ถ่อไปซึ่งสำเภาทองลำนี้จนกว่าจะถึงพระนิพพานจะได้มีความสุขสำราญอย่างยอดเยี่ยม สมกับพระบาลีว่า

นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ

พระนิพพานเป็นสุขอย่างยอด คือเป็นยอดสุข

คำว่า **"ยอด"** นั้น มีอยู่ ๗ คือ –

๑. **ยอดโรค** ได้แก่ความหิว ชิฆจฺฉา ปรมา โรคา ความหิวเป็นโรคอย่างยอด

๒. **ยอดลาภ** ได้แก่ความไม่มีโรค อาโรคฺยา ปรมา ลาภา ความไม่มีโรคเป็นยอดลาภ

๓. **ยอดทรัพย์** ได้แก่ความสันโดษ คือรู้จักพอ **สนฺตุฏฺฐี ปรมํ ธนํ** ความสันโดษเป็นยอดทรัพย์

๔. **ยอดญาติ** ได้แก่ความคุ้นเคย *วิสฺสาสา ปรมา ญาติ* ความคุ้นเคยเป็นญาติอย่างยอด

๕. **ยอดทุกข์** ได้แก่รูปนาม *สงฺขารา ปรมา ทุกฺขา* สังขารคือรูปกับนามเป็นทุกข์อย่างยอด

๖. **ยอดสุข** ได้แก่พระนิพพาน *นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ* พระนิพพานเป็นสุขอย่างยอด

๗. **ยอดคน** ได้แก่ คนไม่มีสัทธา คนอกตัญญู คนตัดที่ต่อ คนหมดโอกาส คนสิ้นหวัง นี้แหละคือยอดคนสมดังพระบาลีในพระไตรปิฎกรับรองไว้ว่า

อสฺสทฺโธ อกตญฺญู จ สนฺธิจฺเฉโท จ โย นโร
หตาวกาโส วนฺตาโส ส เว อุตฺตมโปริโสฯ

แปลว่า

บุคคลผู้ไม่เชื่อคุณธรรมที่ตนแทงตลอดแล้ว ด้วยถ้อยคำของคนเหล่าอื่น ๑ บุคคลผู้รู้พระนิพพานอันปัจจัยอะไร ๆ ปรุงแต่งไม่ได้แล้ว ๑ บุคคลผู้ตัดที่ต่อคือวัฏฏสงสารได้แล้ว ๑ บุคคลผู้ไม่มีโอกาสที่จะกลับมาเกิดอีก ๑ บุคคลผู้ที่สิ้นหวังคือหมดอยากได้แก่สิ้นตัณหา ๑ นั้นแลชื่อว่าเป็นยอดคน ดังนี้

๗. **ทางไปนิพพาน** ได้แก่วิปัสสนากรรมฐาน

คำว่า "นิพพาน" แปลว่า ดับกิเลสฯ กิเลสที่นิพพานจะดับนั้นมีอยู่ ๑๒ คือ โลภะ ๘ โทสะ ๒ โมหะ ๒ ถึงนิพพานครั้งที่ ๑ ละกิเลสได้ ๕ คือ โลภะ ๔ โมหะ ๑

ถึงนิพพานครั้งที่ ๒ ทำกิเลสที่เหลือ ๗ นั้น ให้เบาบางลง

,, ๓ ละโทสะได้ ๒

,, ๔ ละกิเลสได้อีก ๕ คือ โลภะ ๔ กับโมหะ ๑

วิปัสสนากรรมฐาน

วิปัสสนากรรมฐาน แปลว่า กรรมฐานเป็นอุบายทำใจให้เกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริงตามความเป็นจริง คือเห็นปัจจุบันธรรม เห็นรูปนาม เห็นพระไตรลักษณ์ เห็นมรรคผลนิพพาน

ส่วนคำว่า **"กรรมฐาน"** นั้น แปลว่า การกระทำที่เป็นเหตุให้ได้บรรลุคุณวิเศษคือฌาน มรรค ผล นิพพาน

คำว่า **"กรรมฐาน"** เป็นคำกลาง ๆ ยังไม่เฉพาะเจาะจงไปว่าเป็นสมถะหรือวิปัสสนา ถ้าจะให้เป็นสมถะก็เติมคำว่า สมถ ลงไปข้างหน้าสำเร็จรูปเป็น **สมถกรรมฐาน** ถ้าจะให้เป็นวิปัสสนาก็ให้เติมคำว่าวิปัสสนา ลงไปข้างหน้าเป็น **วิปัสสนากรรมฐาน**

อารมณ์ของวิปัสสนากรรมฐาน ได้แก่ ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท ๑๒ ย่อให้สั้น ได้แก่ รูปนาม คือกายกับใจ

การเจริญวิปัสสนากรรมฐานนั้น ถึงจะมีความรู้ทางด้านปริยัติดีอย่างไรก็ตามไม่สามารถจะลงมือปฏิบัติด้วยตัวเองให้ได้ผลดีได้ ดูพระตุจฉะโปฐิละเป็นตัวอย่างก็แล้วกัน ขนาดเรียนจบพระไตรปิฎกก็ต้องอาศัยสามเณรน้อยอายุแค่ ๗ ขวบเท่านั้นเป็นพระอาจารย์สอนให้ ท่านจึงได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ดังนั้นท่านผู้มุ่งปฏิบัติเพื่อให้ได้ผลอันสูงจริง ๆ แล้ว ต้องมีครูบาอาจารย์คอยสอบอารมณ์คอยต่อบทเรียนให้ จนกว่าจะได้ฟังเทศน์ลำดับญาณ รู้แนวทางแล้วนำไปปฏิบัติด้วย

ตัวเองได้ ในโอกาสต่อไป ถึงจะไปอยู่ในที่ไหน ๆ ก็สามารถปฏิบัติได้เพราะรู้วิธีแล้ว ตามธรรมเนียมของผู้ปฏิบัติ จำเป็นจะต้องขึ้นกรรมฐาน หรือขึ้นครูเสียก่อน โบราณเรียกว่า ครอบวิชาให้

วิธีสมาทานพระกรรมฐาน

(วิธีขึ้นกรรมฐาน หรือวิธีขึ้นครู) มีดังนี้ คือ –

๑. ถวายสักการะต่อพระอาจารย์ ผู้ให้พระกรรมฐานแก่ตนก่อน

๒. จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย

๓. ถ้าเป็นพระให้แสดงอาบัติก่อน ถ้าเป็นอุบาสกอุบาสิกา ให้สมาทานศีล ๕ หรือศีล ๘ ก่อน

๔. มอบกายถวายตัวต่อพระรัตนตรัยว่า

อิมาหํ ภควา อตฺตภาวํ ตุมฺหากํ ปริจฺจชามิ.

ข้าแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพเจ้าขอมอบกายถวายตัวต่อพระรัตนตรัย เพื่อเจริญกรรมฐาน

๕. มอบกายถวายตัวต่อพระอาจารย์

อิมาหํ อาจริย อตฺตภาวํ ตุมฺหากํ ปริจฺจชามิ.

ข้าแต่พระอาจารย์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอมอบกายถวายตัวต่อพระอาจารย์ เพื่อเจริญกรรมฐาน

๖. ขอพระกรรมฐาน

นิพฺพานสฺส เม ภนฺเต สจฺฉิกรณตฺถาย กมฺมฏฺฐานํ เทหิ.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงให้กรรมฐานแก่ข้าพเจ้าเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน

๗. แผ่เมตตา

อหํ สุขิโต โหมิ, นิทฺทุกฺโข โหมิ, อเวโร โหมิ, อพฺยาปชฺโฌ โหมิ, อนีโฆ โหมิ, สุขี อตฺตานํ ปริหรามิ.

ขอให้ข้าพเจ้ามีความสุข ปราศจากความทุกข์ ไม่มีภัยไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ไม่มีความทุกข์กาย ทุกข์ใจ ขอให้มีความสุขรักษาตนอยู่เถิด

สพฺเพ สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ, นิทฺทุกฺขา โหนฺตุ, อเวรา โหนฺตุ, อพฺยาปชฺฌา โหนฺตุ, อนีฆา โหนฺตุ, สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ.

ขอให้สัตว์ทั้งหลายทุกตัวตน จงมีความสุข ปราศจากความทุกข์ ไม่มีภัย ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ไม่มีความทุกข์กายทุกข์ใจ ขอให้มีความสุขรักษาตนอยู่เถิด.

๘. เจริญมรณานุสสติ

อทฺธุวํ เม ชีวิตํ, ธุวํ มรณํ, อวสฺสํ มยา มริตพฺพํ, มรณปริโยสานํ เม ชีวิตํ, ชีวิตเมว อนิยตํ มรณํ นิยตํ.

ชีวิตของเราเป็นของไม่ยั่งยืน ความตายเป็นของยั่งยืน เราจะต้องตายแน่ เพราะว่าชีวิตของเรามีความตายเป็นที่สุด ชีวิตเป็นของไม่แน่นอน ความตายเป็นของแน่นอนแท้ เป็นโชคอันดีที่เราได้มีโอกาสมาสมาทานพระกรรมฐาน ณ บัดนี้ ไม่เสียทีที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา

๙. ตั้งสัจจอธิษฐาน

เยเนว ยนฺติ นิพฺพานํ   พุทฺธา เตสญฺจ สาวกา
เอกายเนน มคฺเคน   สติปฏฺฐานสญฺญินา ฯ

พระพุทธเจ้าและเหล่าพระอริยสาวก ย่อมดำเนินไปสู่พระนิพพานด้วยหนทางสายนี้ อันเป็นทางสายเอก ซึ่งนักปราชญ์ราชบัณฑิตทั้งหลายรู้ทั่วถึงกันแล้วว่าได้แก่สติปัฏฐาน ๔ ฯ

ข้าพเจ้าขอตั้งสัจจะอธิษฐานปฏิญาณตนต่อพระรัตนตรัย ต่อครู-อาจารย์ว่า จะตั้งอกตั้งใจประพฤติปฏิบัติจริง ๆ เท่าที่ตนสามารถ เท่าที่ตนมีโอกาสจะประพฤติปฏิบัติได้ เพื่อบูชาพระรัตนตรัย

๑๐. ตั้งความปรารถนา

อิมาย ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติยา รตนตฺตยํ ปูเชมิ.

ข้าพเจ้าขอบูชาพระรัตนตรัยด้วยการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมนี้ ด้วยสัจจวาจาที่ได้กล่าวอ้างมานี้ ขอให้ข้าพเจ้าได้สำเร็จผลสมความปรารถนาในเวลาอันไม่ช้าด้วยเทอญ.

๑๑. สวดพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ

๑๒. ถ้าอยู่ป่า อยู่ในถ้ำ อยู่ในภูเขา ให้สวดกรณียเมตตสูตรและสวดขันธปริตรด้วย

วิธีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

พระอาจารย์ผู้ให้กรรมฐานควรปฏิบัติดังนี้

๑. วันแรก ให้กรรมฐานไปปฏิบัติ ๖ คือ –

๑. เดินจงกรม

ให้ยืนตัวตรง เอามือขวาไขว้ทับมือซ้ายก็ได้ วางไว้ตรง ๆ ก็ได้ ไขว้หลังก็ได้ตามแต่ถนัด ส่วนมากเอาไว้ข้างหน้า ทอดสายตาไปประมาณ ๔ – ๕ ศอก ให้ลืมตา อย่าหลับตา ให้สติจับอยู่ที่ร่างกาย ภาวนาว่า ยืนหนอ ๆ ๓ หน ต่อนั้นไปให้สติจับอยู่ที่ส้นเท้า เดินช้า ๆ ภาวนาอยู่ในใจว่า "ขวา – ย่าง – หนอ" ขณะที่ใจนึกว่า ขวา ต้องยกส้นเท้าข้างขวาขึ้นให้พร้อมกัน เท้าที่ยกกับใจที่นึกต้องให้ตรงกัน ขณะว่า ย่าง ต้องเคลื่อนเท้าไปอย่างช้า ๆ ลากเสียงยาวๆ แล้วหยุดนิดหนึ่งขณะว่า หนอ เท้าต้องลงถึงพื้นพร้อมกัน เวลายกเท้าซ้ายก็เหมือนกันภาวนาในใจว่า "ซ้าย – ย่าง – หนอ" เช่นเดียวกัน

ให้ส้นเท้า กับ ปลายเท้า ห่างกันประมาณสัก ๒—๓ นิ้ว เมื่อเดินสุดเสื่อ สุดถนน หรือสุดสถานที่ ให้เอาเท้าเคียงกัน แล้วหยุดยืน ภาวนาในใจว่า "ยืนหนอ ยืนหนอ ยืนหนอ" ว่าช้าๆ ประมาณสัก ๓ ครั้ง หรือ ๔—๕ ครั้ง ขณะนั้นให้สติอยู่ที่ร่างกาย อย่าให้ออกไปนอกร่างกาย แล้วกลับ จะกลับข้างขวาหรือข้างซ้ายก็ได้ ถ้ากลับข้างขวา เวลากลับส้นเท้าติดอยู่กับพื้น ยกปลายเท้าให้พ้นพื้นแล้วหมุนไปช้าๆ พร้อมกับภาวนาในใจว่า "กลับหนอ กลับหนอ กลับหนอ ให้หมุนไปประมาณสัก ๔—๕ นิ้ว ส่วนเท้าซ้ายให้ยกขึ้นพ้นพื้นแล้วหมุนตามไปพร้อมกับภาวนาว่า กลับหนอ กลับหนอ เช่นเดียวกัน ให้หมุนกลับไปอย่างนี้ประมาณ ๓ หรือ ๔ คู่ ก็จะพอดีกับความต้องการที่จะหยุด แล้วยืนตรงอยู่กับที่ ภาวนาว่า ยืนหนอ ยืนหนอ ยืนหนอ ว่า ๓ ครั้งหรือ ๔ ครั้ง แล้วเดินจงกรมต่อไปโดยภาวนาว่า ขวา—ย่าง—หนอ ซ้าย—ย่าง—หนอ

ให้เดินกลับไปกลับมาอยู่อย่างนี้ ประมาณ ๓๐ นาที หรือ ๑ ชั่วโมง เมื่อเดินพอสมควรแก่เวลาแล้ว ก็ให้นั่งติดต่อกันไปเลย จึงจะไม่ขาดระยะ สติ สมาธิ ปัญญา จึงจะแก่กล้าดี

๒. นั่ง

ให้เตรียมจัดอาสนะสำหรับนั่งไว้ก่อนเดินจงกรม เวลานั่งให้ค่อยๆ ย่อตัว เมื่อเดินครบกำหนดแล้วให้นั่งลง พร้อมกับภาวนาว่า นั่งหนอนั่งหนอ นั่งหนอ ให้ภาวนาอย่างนี้เรื่อยไปจนกว่าจะนั่งเสร็จเรียบร้อย

วิธีนั่ง ให้นั่งขัดสมาธิ คือ เอาขาขวาทับขาซ้ายเอามือขวาทับมือซ้าย ตั้งกายให้ตรงดำรงสติให้มั่น ถ้าจำเป็นจะนั่งเก้าอี้ หรือนั่งพับเพียบก็ได้

นั่งเรียบร้อยแล้วให้หลับตา เอาสติมาจับอยู่ที่ท้องเหนือสะดือประมาณ ๒ นิ้ว เวลาหายใจเข้าท้องพอง ให้ภาวนาตามอาการพองว่า "พองหนอ" ใจที่

นึกกับท้องที่พองต้องให้ทันกัน ให้ตรงกันพอดี อย่าให้ก่อนหรือหลังกันจึงจะได้ปัจจุบันดี เวลาหายใจออกท้องยุบ ให้ภาวนาว่า "ยุบหนอ" ใจที่นึกกับท้องที่ยุบต้องให้ทันกัน อย่าให้ก่อนหรือหลังกัน

ข้อสำคัญ ให้จิตจับอยู่ที่อาการนูน อาการแฟบของท้องเท่านั้น อย่าไปดูลมที่จมูกและอย่าตะเบ็งท้อง ให้นั่งภาวนาอย่างนี้ตลอดไป อย่างต่ำประมาณ ๓๐—๔๐ นาที อย่างสูงประมาณ ๑ ชั่วโมง หรือเกินกว่านั้นก็ยิ่งดี

๓. เวทนา

เวทนาคือความสบาย ไม่สบาย หรือเฉย ๆ ในขณะที่นั่งอยู่นั้น ถ้าเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น เช่น เจ็บ ปวด เมื่อย คัน เป็นต้น ให้ปล่อยพอง ยุบ แล้วเอาสติไปกำหนดที่เจ็บ ปวด เมื่อย คัน เป็นต้นนั้น พร้อมกับภาวนาว่า เจ็บหนอ ๆ หรือ ปวดหนอ ๆ หรือเมื่อยหนอ ๆ หรือคันหนอ ๆ ตามอาการของเวทนานั้น ๆ สุดแท้แต่เวทนาอย่างไรจะเกิดขึ้น เมื่อเวทนาหายแล้ว ให้เอาสติกลับไปกำหนดที่ท้อง ภาวนาว่า พองหนอ ยุบหนอ ต่อไปอีก จนกว่าจะครบกำหนดเวลาที่ตนกำหนดไว้ หรือที่ตนได้กะไว้

๔. จิต

ในเวลาที่นั่งกำหนดอยู่นั้น ถ้าจิตคิดถึงบ้าน ถึงทรัพย์สมบัติหรือคิดถึงกิจการงานต่าง ๆ ให้เอาสติกำหนดที่หัวใจ พร้อมกับภาวนาว่าคิดหนอ คิดหนอ จนกว่าจะหยุดคิด เมื่อหยุดคิดแล้ว ให้กลับไปกำหนดพองหนอ ยุบหนอต่อไปอีก

แม้ดีใจ เสียใจ โกรธ เป็นต้น ก็ให้ใช้สติกำหนดที่หัวใจโดยทำนองเดียวกันอย่างนี้ คือถ้าดีใจให้กำหนดว่าดีใจหนอ ดีใจหนอ ถ้าเสียใจให้กำหนดว่าเสียใจหนอ เสียใจหนอ ถ้าโกรธให้กำหนดว่า โกรธหนอ โกรธหนอ จนกว่าความโกรธนั้นจะหายไป เมื่อความโกรธหายไปแล้วให้กลับไปกำหนดพองหนอยุบหนอ ต่อไปอีก จนกว่าจะหมดเวลา

๕. เสียง

ในขณะที่นั่งกำหนดอยู่นั้น ถ้ามีเสียงดังหนวกหูให้ใช้สติกำหนดที่หู ภาวนาว่าได้ยินหนอ ๆ จนกว่าจะหายหนวกหู เมื่อหายหนวกหูแล้ว ให้กลับไปกำหนดพองหนอ ยุบหนอ ต่อไป

๖. นอน

เวลานอน ให้ค่อย ๆ เอนตัวลง พร้อมกับภาวนาว่า นอนหนอ นอนหนอ จนกว่าจะนอนเรียบร้อย ขณะที่ภาวนานั้น ให้สติจับอยู่กับอาการที่เคลื่อนไหวของร่างกาย เมื่อนอนเรียบร้อยแล้วให้เอาสติมาไว้ที่ท้อง พร้อมกับภาวนาว่า พองหนอ ยุบหนอ ต่อไป จนกว่าจะหลับ ให้คอยสังเกตให้ดีว่า จะหลับไปตอนพอง หรือ หลับไปตอนยุบ

วันแรก ให้บทเรียนไปปฏิบัติเพียงย่อ ๆ เท่านี้ก่อน วันต่อไป ให้นักปฏิบัตินั้นไปส่งอารมณ์ คือให้ไปสอบกรรมฐานกับพระอาจารย์ผู้ให้กรรมฐานนั้น

วันที่ ๒ เมื่อพระอาจารย์สอบกรรมฐานแล้ว ให้เพิ่มบทเรียน ๑ บท คือกำหนดต้นใจ หมายความว่า เมื่อพระอาจารย์ได้สอบอารมณ์โดยละเอียด นับแต่การเดิน การนั่ง เวทนา จิต และการนอน แล้วถามสภาวะต่อไป เช่นถามว่า พองกับยุบอันไหนสั้น อันไหนยาว อันไหนปรากฏชัด อันไหนไม่ปรากฏชัด เป็นอันเดียวกันหรือเป็นคนละอัน พองหนอครั้งหนึ่งมีกี่ระยะเป็นต้น เมื่อสอบเสร็จแล้วจึงเพิ่มบทเรียนได้

การเพิ่มบทเรียนวันนี้ ได้แก่ให้กำหนดต้นใจ ต้นใจได้แก่ความอยากนั่นเอง เช่น อยากลุก อยากยืน อยากเดิน อยากนั่ง อยากนอน อยากถ่ายอุจจาระ อยากถ่ายปัสสาวะ เป็นต้น จะยกมาพอเป็นตัวอย่าง เช่น เวลาจะลุก ให้เอาสติกำหนดที่หัวใจ ภาวนาว่า อยากลุกหนอ อยากลุกหนอ อยากลุกหนอ เวลาลุกขึ้นให้ภาวนาว่า ลุกหนอ ลุกหนอ ฯ

เวลาจะเดิน ให้ภาวนาว่า อยากเดินหนอ ๆ ๆ แล้วจึงเดิน เวลาเดินก็ให้ภาวนาว่า ขวา—ย่าง—หนอ ซ้าย—ย่าง—หนอ ดังที่เคยปฏิบัติมาแล้วนั้น

หมายเหตุ ข้อสำคัญ เราจะทำอะไรทุก ๆ อย่าง ให้กำหนดต้นใจทุก ๆ ครั้ง เวลาจะรับประทานอาหารก็ให้ภาวนาว่า อยากหนอ ๆ เวลารับประทานให้ภาวนาว่า รับประทานหนอ ๆ หรือจะว่าย่อ ๆ ว่า ทานหนอ ๆ ดังนี้ก็ได้ ให้เอาสติไว้ที่ขากรรไกรข้างล่าง

วันที่ ๓ หรือวันที่ ๔ – ๕ ให้เพิ่มบทเรียนได้อีก ๑ บท คือเพิ่มการกำหนดทวารทั้ง ๕ ได้แก่กำหนดทางตา หู จมูก ลิ้น กาย มีวิธีปฏิบัติดังนี้

๑. เวลาตาเห็นรูป ให้ตั้งสติไว้ที่ตา ภาวนาว่าเห็นหนอ เห็นหนอ

๒. เวลาหูได้ยินเสียง ให้ตั้งสติไว้ที่หู ภาวนาว่าได้ยินหนอ ได้ยินหนอ

๓. เวลาจมูกได้กลิ่น ให้ตั้งสติไว้ที่จมูก ภาวนาว่า กลิ่นหนอ กลิ่นหนอ

๔. เวลาลิ้นได้รส ให้ตั้งสติไว้ที่ลิ้น ภาวนาว่ารสหนอ รสหนอ

๕. เวลากายถูกต้อง เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ให้ตั้งสติไว้ตรงที่ถูก ภาวนาว่า ถูกหนอ ถูกหนอ

วันต่อไป เมื่อญาณที่ ๑—๒ เกิดขึ้นแล้ว ให้เพิ่มบทเรียนอีก ๑ บท คือเพิ่มเดินจงกรมระยะที่ ๒ ว่า "ยกหนอ เหยียบหนอ"

ทุกครั้งที่ปฏิบัติ ต้องให้เดินจงกรมระยะที่ ๑ ก่อน เดินประมาณ ๓๐ นาที แล้วจึงเดินระยะที่ ๒ ประมาณ ๓๐ นาที รวมเป็น ๑ ชั่วโมง จึงนั่งภาวนาว่า "พองหนอ ยุบหนอ" ต่อไป

วันต่อไป เวลากำหนดยุบหนอนั้น ถ้ารู้สึกว่าทิ้งจังหวะไว้นานท้องจึงจะพองขึ้นมา ให้เพิ่มคำว่า นั่งหนอต่อได้ ตอนที่ว่านั่งหนอนั้น รูปนั่งปรากฏในใจดุจส่องกระดกดูตัวเอง เห็นชั่วแวบเดียวเท่านั้น

เมื่อต่อเข้ากับบทเรียนเดิมก็จะได้วิธีปฏิบัติดังนี้ คือ

ก. เวลาเดินจงกรม ได้ ๒ ระยะ คือระยะที่ ๑ ขวา—ย่าง—หนอ ซ้าย—ย่าง—หนอ

ระยะที่ ๒ ยก—หนอ—เหยียบหนอ ยก—หนอ—เหยียบ—หนอ

ข. เวลานั่งปฏิบัติ จะได้ ๒ ระยะ คือ

ระยะที่ ๑ พอง—หนอ— ยุบ—หนอ

ระยะที่ ๒ พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ

(ตอนยุบได้ ๒ ระยะ เพราะ เพิ่มนั่งเข้าไปต่อยุบอีก ๑ บท)

วันต่อไป เมื่อญาณที่ ๓—๔ เกิดขึ้นแล้ว ให้เพิ่มบทเรียนได้อีก ๑ บท คือ เดินจงกรมระยะที่ ๓ ว่า ยกหนอ ย่างหนอ เหยียบหนอ

เมื่อต่อเข้ากับบทเรียนเดิม ก็จะได้วิธีปฏิบัติดังนี้ คือ

ระยะที่ ๑ ขวาย่างหนอ ซ้ายย่างหนอ ให้เดินประมาณ ๑๐—๒๐ นาที

ระยะที่ ๒ ยกหนอ เหยียบหนอ ให้เดินประมาณ ๑๐-๒๐ นาที

ระยะที่ ๓ ยกหนอ ย่างหนอ เหยียบหนอ ให้เดินประมาณ ๑๐-๒๐ นาที

วันต่อไป เวลากำหนดพองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ เมื่อถึงตอนที่ว่า นั่งหนอ นั้น ถ้ายังทิ้งระยะห่างอยู่คือท้องยังไม่พองขึ้นมาง่าย ให้เพิ่มถูกหนอได้อีก ถ้าผู้ใดกำหนดเพียงพองหนอ ยุบหนอ ก็ได้สมาธิดีอยู่แล้ว ไม่จำเป็นจะต้องเพิ่ม นั่งหนอ ถูกหนอ ลงไปอีก หรือคนเฒ่า คนแก่ หรือเด็ก ๆ ก็ไม่ควรเพิ่ม แม้ เวลาเดินจงกรม จะใช้เพียงระยะที่ ๑ ว่า ขวาย่างหนอ ซ้ายย่างหนอ ก็ได้ เวลา นั่งจะใช้เพียงพองหนอ ยุบหนอ ก็ได้ เพราะถ้าเพิ่มบทเรียนมากกว่านั้น อาจจะ ทำให้ฟั่นเฝือและจะไม่ได้ผลดี

เมื่อเพิ่มถูกหนอเข้าไปอีก จะได้วิธีปฏิบัติเต็มที่ ดังนี้ คือ – พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ ถูกหนอ

หมายเหตุ คำว่า ถูกหนอ ในที่นี้ หมายเอา ถูกที่ก้นย้อย คือก้นย้อย หรือก้นกบ ถูกกับพื้นแล้วเอาสติกำหนดลงไปตรงที่ถูกนั้น ๆ ยุบ นั่ง ถูก ทั้ง ๓ คำนี้ต้องให้อยู่ในระยะเดียวกัน เมื่อภาวนาว่า ถูกหนอ แล้วท้องจึงจะพองขึ้นมา

เมื่อญาณที่ ๕–๖ เกิดขึ้นแล้ว ให้เพิ่มบทเรียนได้อีก ๑ บท คือ เพิ่มเดินระยะที่ ๔ ดังนี้ ยกส้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ เหยียบหนอ

เมื่อต่อกันเข้ากับบทเรียนเดิม ก็จะได้วิธีปฏิบัติดังนี้ คือ–

ระยะที่ ๑ ขวาย่างหนอ ซ้ายย่างหนอ ให้เดินประมาณ ๑๐–๑๕ นาที

ระยะที่ ๒ ยกหนอ เหยียบหนอ ให้เดินประมาณ ๑๐–๑๕ นาที

ระยะที่ ๓ ยกหนอ ย่างหนอ เหยียบหนอ ให้เดินประมาณ ๑๐–๑๕ นาที

ระยะที่ ๔ ยกส้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ เหยียบหนอ ให้เดินประมาณ ๑๐–๑๕ นาที

เมื่อญาณที่ ๘–๙–๑๐ เกิดขึ้นแล้ว ให้เพิ่มบทเรียนได้อีก ๑ บท คือ เพิ่มเดินจงกรมระยะที่ ๕ ดังนี้ – ยกส้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ ลงหนอ ถูกหนอ

เมื่อต่อกันเข้ากับบทเรียนเดิม จะได้วิธีปฏิบัติดังนี้ คือ

ระยะที่ ๑ ขวาย่างหนอ ซ้ายย่างหนอ ให้เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๒ ยกหนอ เหยียบหนอ ให้เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๓ ยกหนอ ย่างหนอ เหยียบหนอ ให้เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๔ ยกส้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ เหยียบหนอ ให้เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๕ ยกส้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ ลงหนอ ถูกหนอ ให้เดินประมาณ ๒๐ นาที

เมื่อญาณที่ ๑๑ เกิดขึ้นแล้ว ให้เพิ่มบทเรียนได้อีก ๑ บท คือ เพิ่มเดินจงกรมระยะที่ ๖ ดังนี้ --ยกส้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ ลงหนอ ถูกหนอ กดหนอ ประมาณ ๑๐ นาที

เมื่อต่อเข้ากับบทเรียนเดิม จะได้วิธีปฏิบัติในการเดินจงกรมดังนี้ คือ–

ระยะที่ ๑ ขวาย่างหนอ ซ้ายย่างหนอ ให้เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๒ ยกหนอ เหยียบหนอ ให้เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๓ ยกหนอ ย่างหนอ เหยียบหนอ ให้เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๔ ยกส้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ เหยียบหนอ ให้เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๕ ยกส้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ ลงหนอ ถูกหนอ ให้เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๖ ยกส้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ ลงหนอ ถูกหนอ กดหนอ ให้เดินประมาณ ๑๐ นาที

ถ้ามีเวลามาก ให้เดินระยะละ ๑๐ นาที รวมเป็น ๑ ชั่วโมง แล้วจึงนั่งสมาธิ ถ้ามีเวลาน้อยก็ให้นักปฏิบัติลดลงได้เอง คือจะเดินระยะละ ๕ นาทีก็ได้ น้อยกว่านั้นมากกว่านั้นก็ได้ มีหลักสำคัญอยู่ว่า ถ้าเดินมากสมาธิดี ถ้าเดินน้อยสมาธิอ่อนและได้ผลช้า

ส่วนการนั่งนั้น เพื่อเป็นการฝึกสติ สมาธิ ปัญญาให้แก่กล้า ให้เข้มแข็ง ให้เพิ่มถูกได้อีกถึง ๖ แห่ง คือ–

๑. พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ ถูกหนอ (ถูกก้นย้อยข้างขวา)

๒. พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ ถูกหนอ (ถูกก้นย้อยข้างซ้าย)

๓. พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ ถูกหนอ (ถูกเข่าข้างขวา)

๔. พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ ถูกหนอ (ถูกเข่าข้างซ้าย)

๕. พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ ถูกหนอ (ถูกตาตุ่มขวา)

๖. พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ ถูกหนอ (ถูกตาตุ่มซ้าย)

เป็นอันได้ความว่า บทเรียนนี้ครบบริบูรณ์แล้วญาณที่ ๑๑ คือ สังขารุเปกขาญาณ ก็จะแก่กล้าขึ้นมาพอสมควร เมื่อญาณนี้ครบองค์ ๖ ประการ แล้วพระอาจารย์ต้องเตือนผู้ปฏิบัติมิให้ประมาท ให้ตั้งใจปฏิบัติอย่างเคร่งครัดระมัดระวังให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพราะจวนจะได้ผลดีเต็มที่แล้ว อย่านอนใจ อย่าชะล่าใจ อย่านึกว่ายังไกลอยู่อันที่แท้ใกล้จะได้ผลดีอยู่แล้ว

ถ้าผู้ใดไม่ประมาท ผู้นั้นจะได้ผลดีโดยไม่นานเลยประมาณ ๒–๓ วัน เท่านั้นก็จะเห็นผล แต่ถ้าผู้ใดประมาทขาดการปฏิบัติติดต่อกัน ผู้นั้นจะได้ผลช้า อาจจะเลยไป ๕ วัน ๑๐ วัน หรือ ๑๕ วันก็ได้ อาจจะไม่ได้ผลเต็มที่ก็เป็นได้ ถ้าหากว่าผู้นั้นตกอยู่ในความประมาท ดังนั้น ระยะเข้าด้ายเข้าเข็มนี้ จึงควรจะระมัดระวังให้มากที่สุดเท่าที่จะระวังได้ จนกระทั่งชีวิตก็ยอมสละได้

อธิษฐาน

เมื่อผู้ปฏิบัติมีสภาวะชัดดีแล้ว พระอาจารย์ผู้สอบผู้สอนพึงให้อธิษฐาน ดังนี้ คือ–

วันแรก

ให้เดินจงกรมระยะที่ ๑ – ๖ แล้วนั่งลงขัดสมาธิ อธิษฐานว่า "ธรรมวิเศษที่เกิดขึ้นแล้ว ขออย่าให้เกิดอีก ธรรมวิเศษเบื้องสูงที่ยังไม่เกิด ขอจงให้เกิดขึ้นภายใน ๒๔ ชั่วโมงนี้ แล้วให้กำหนดพองหนอ ยุบหนอต่อไป ถ้านั่งกำหนดเหนื่อยแล้ว ให้ลุกขึ้นเดินจงกรมอีก นั่งอีก ให้ปฏิบัติติดต่อกัน สลับกันอยู่อย่างนี้ จนกว่าจะถึงเวลานอน วันนี้ ถือว่าเป็นวันสำคัญมากในชีวิตของเรา ดังนั้น ถ้าไม่ง่วงอย่านอนง่าย เมื่อนอนตื่นขึ้นก็ให้ปฏิบัติต่อไปอีกจนกว่าจะครบ ๒๔ ชั่วโมง จึงจะต่อบทเรียนที่ ๒ ได้

วันที่ ๒

ให้เดินจงกรมระยะที่ ๑–๖ แล้วนั่ง อธิษฐานว่า "ภายใน ๒๔ ชั่วโมงนี้ขอให้ความเกิดดับเกิดขึ้นให้มาก" กำหนดพองหนอ ยุบหนอ ต่อไป จนกว่าจะครบ ๒๔ ชั่วโมง จึงจะต่อบทเรียนใหม่ได้

วันที่ ๓

ให้เดินจงกรมระยะที่ ๑–๖ แล้วนั่ง อธิษฐานว่า "ภายในชั่วโมงนี้ ขอให้ความเกิดดับเกิดขึ้นให้มาก" กำหนดพองหนอ ยุบหนอ ต่อไป บทนี้ให้อธิษฐานทุกชั่วโมงที่นั่ง

วันที่ ๔

ให้เดินจงกรมระยะที่ ๑–๖ แล้วนั่ง อธิษฐานว่า "ภายใน ๓๐ นาทีนี้ขอให้ความเกิดดับเกิดขึ้นให้มากกำหนดพองหนอ ยุบหนอ ต่อไป บทนี้ให้อธิษฐานทุก ๓๐ นาทีที่นั่ง

วันที่ ๕

ให้เดินจงกรมระยะที่ ๑–๖ แล้วนั่ง อธิษฐานว่า

ภายใน ๑๕ นาทีนี้ ขอให้ความเกิดดับเกิดขึ้นให้มาก นั่งกำหนดไปจนครบ ๑๕ นาที

ภายใน ๑๐ นาทีนี้ ขอให้ความเกิดดับเกิดขึ้นให้มาก นั่งกำหนดไปจนครบ ๑๐ นาที

ภายใน ๕ นาทีนี้ ขอให้ความเกิดดับเกิดขึ้นให้มาก นั่งกำหนดไปจนครบ ๕ นาที

วันที่ ๖

ให้เดินจงกรมระยะที่ ๑-๖ แล้วนั่ง อธิษฐานว่า "ภายในชั่วโมงนี้ขอให้จิตสงบเงียบไปได้นานประมาณ ๕ นาที" แล้วกำหนด พองหนอ ยุบหนอต่อไป บทนี้ต้องเดินนาน นั่งนาน จึงจะได้ผลดี เพราะต้องการสมาธิให้เป็นพิเศษกว่าธรรมดา

ถ้าจิตสงบได้ ๕ นาที ตามที่ได้อธิษฐานไว้ ต่อไปให้อธิษฐานเพิ่มว่าขอให้จิตสงบเงียบไปได้นานประมาณ ๑๐ นาที ถ้าได้ ๑๐ นาทีตามที่ได้อธิษฐานไว้ก็ให้อธิษฐานเพิ่มขึ้นไปอีกเรื่อยๆ จนได้ ๑ ชั่วโมง ๒-๓-๔-๕-๘-๑๒-๒๔ ชั่วโมง หรือมากกว่านั้น เพราะบางคนได้ถึง ๓๐-๔๐-๗๒ ชั่วโมงก็มี ทั้งนี้สุดแท้แต่ความขยัน ความอดทนและความเป็นผู้มีสมาธิดี เพราะบุญกุศล วาสนาบารมีของแต่ละบุคคลไม่เหมือนกัน

การปฏิบัติธรรมเป็นเรื่องสงบ ไม่ใช่เรื่องยุ่ง ไม่ใช่เรื่องวุ่นวาย เย็นใจตลอดเวลา การเจริญวิปัสสนาเป็นการปฏิบัติธรรมขั้นสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา เป็นทางสายเอก เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาเป็นการปฏิบัติเพื่อให้พ้นไปจากกิเลสและกองทุกข์ ถึงสันติสุขอย่างแท้จริง ผู้ที่จะซาบซึ้งและเห็นความอัศจรรย์ของพระพุทธศาสนาก็มีอยู่ทางเดียวเท่านั้น คือเจริญวิปัสสนากรรมฐาน

เทศน์ลำดับญาณ

เมื่อผู้ปฏิบัติจบการอธิษฐานแล้ว พระอาจารย์ผู้สอบผู้สอนก็จัดให้มีเทศน์ลำดับญาณขึ้นเป็นครั้งเป็นคราว ปีหนึ่งอาจจะมีเพียง ๑-๒-๓ ครั้งเป็นอย่างมาก มีหัวข้อเทศน์ย่อๆ ดังนี้ คือ-

๑. เทศน์เรื่องความมุ่งหมายของการฟังธรรมลำดับญาณ
๒. เทศน์เรื่องญาณ ๑๖ มีนามรูปปริจเฉทญาณเป็นต้น จนกระทั่งถึงปัจจเวกขณญาณ
๓. เทศน์เรื่องอริยสัจ ๔ ในแนวปฏิบัติ
๔. เทศน์เรื่องวิสุทธิ ๗ เทียบกับญาณ ๑๖
๕. เทศน์เรื่องกิเลสที่ละได้ ที่เหลืออยู่ มรรค ผล นิพพาน และวิธีปฏิบัติในขั้นต่อไปอีก
๖. เทศน์เรื่องคุณสมบัติของนักปฏิบัติ ๔ ข้อ เพื่อให้ตัดสินตัวเองพิสูจน์ตัวเอง
๗. เตือนสติผู้ปฏิบัติ
๘. ให้พร ยถา สัพพี เป็นเสร็จพิธี

-จบ-

คติพจน์

เรียนให้รู้ ดูให้จำ ทำให้จริง
ทุกสิ่งต้องสำเร็จ

อานิสงส์หรือผลที่จะได้รับจากการเจริญวิปัสสนา

ท่านกล่าวไว้ในบาลีว่า "อเนกสหสฺสา" แปลว่าการเจริญวิปัสสนานั้น มีประโยชน์ มีอานิสงส์หลายร้อยหลายพัน จนไม่สามารถจะนับจะประมาณได้ ดังนั้น ในที่นี้จะขอยกมาพอเป็นตัวอย่างแต่เล็กน้อย พอเหมาะพอควรแก่กาลเวลา คือจะยกมาเพียงส่วนน้อย ๆ เท่าที่สามารถจะนำมาได้เท่านั้น คือ–

๑. ทำให้นักปฏิบัติเข้าใจธรรมะทั้งด้านปริยัติ และด้านปฏิบัติได้ดีและละเอียดลออยิ่งขึ้น เช่น เข้าใจคำว่ารูปนาม พระไตรลักษณ์ เป็นต้นดีขึ้นกว่าไม่ได้เข้าปฏิบัติหลายเท่า

๒. ทำให้มีกำลังใจเข้มแข็ง มีความขยัน มีความอดทน มีความรู้จักประหยัดยิ่งขึ้นเป็นพิเศษกว่าแต่ก่อน เข้าในหลักที่ว่า "วินัย ขยัน อดทน ประหยัด พัฒนา ลดปัญหาได้ทุกอย่าง" ดังนี้

๓. พัฒนาจิตใจให้เป็นนักเสียสละขึ้นอีกมากเห็นแก่ส่วนรวม ทำงานไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย และไม่เบื่อหน่าย ยิ่งทำยิ่งเพลิน ตรงกันข้ามกับสมัยก่อนเมื่อยังไม่ได้เข้าปฏิบัติกรรมฐาน

๔. ทำให้ดูหนังสือธรรมะเพลิดเพลิน ไม่รู้จักเบื่อเข้าในหลักที่ว่า ยิ่งดูยิ่งมัน บางวันอ่านหนังสือธรรมะ ค้นพระไตรปิฎกเพลิดเพลินไม่อยากหลับไม่อยากนอน

๕. ทำให้อธิบายธรรมะได้ดีขึ้น ละเอียด สุขุมขึ้นกว่าเดิม เพราะสามารถจะอธิบายได้ทั้งปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ซึ่งลุ่มลึกไปตามลำดับดุจทะเลมหาสมุทรฉะนั้น

๖. ทำให้มีสติดีขึ้น ความจำดีขึ้น จำได้แม่นยำ จำได้แล้วไม่ค่อยหลงไม่ค่อยลืม

๗. เป็นมหากุศล เป็นบุญทุกขณะที่ลงมือปฏิบัติหรือลงมือสอนผู้อื่นแนะนำผู้อื่น

๘. เป็นคนไม่ประมาท เพราะมีสติระลึกอยู่กับรูปนามเป็นส่วนมาก

๙. ได้บำเพ็ญศีลสมาธิปัญญาตามพระพุทธโอวาท

๑๐. ได้เดินทางสายกลางคือมรรค ๘

๑๑. ได้เดินทางสายเอก คือหนึ่งไม่มีสอง

๑๒. ได้บำเพ็ญบารมี ได้รีบสร้างบารมี ได้เตรียมตัวก่อนตายไว้พร้อมแล้ว

๑๓. ทำให้ฉลาดรู้จักหลักความจริง และรู้จักหลักชีวิตประจำวันดีขึ้น

๑๔. ทำให้รู้จักปรมัตถธรรม ไม่หลงติดอยู่ในสมมติบัญญัติอันเป็นเพียงโรงละครของชาวโลก

๑๕. ทำให้คนรักใคร่กันปรองดองกัน สนิทสนมกัน เข้ากันได้ดี เป็นเสมือนหนึ่งญาติสนิท

๑๖. ทำให้คนมีความเมตตากรุณาต่อกัน เอ็นดูกันสงสารกัน พลอยยินดีอนุโมทนาสาธุการในเมื่อเห็นผู้อื่นได้ดี ไม่มีความริษยากันและกัน

๑๗. ทำคนให้เป็นคน ให้ดีกว่าคน ให้เด่นกว่าคน ให้เลิศกว่าคน ให้ประเสริฐกว่าคน ให้สูงกว่าคน และทำคนให้เป็นพระ

๑๘. ทำคนไม่ให้เบียดเบียนกัน ไม่ให้เอารัดเอาเปรียบกัน ไม่ให้อิจฉาริษยากันและกัน

๑๙. ทำคนให้เป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย ไม่มีมานะทิฏฐิ ไม่ถือตัว ไม่เย่อหยิ่งจองหอง

๒๐. ทำคนให้รู้จักตัวเอง รู้จักปกครองตัวเอง คืออ่านตัวออก บอกตัวได้ ใช้ตัวเป็น หรืออ่านตัวออก บอกตัวได้ ใช้ตัวพึ่ง

๒๑. ทำคนให้เป็นผู้หนักแน่นในกตัญญูกตเวทิตาธรรม คือ เป็นคนมีความกตัญญูกตเวทีนั่นเอง

๒๒. ทำคนให้หันหน้าเข้าหากัน ให้บรรจบกัน เพราะต่างฝ่ายต่างลดทิฏฐิมานะลงหากัน เข้ากันได้ เป็นกันเอง รู้ใจกันดี

๒๓. ทำคนให้มีกาย วาจา ใจ บริสุทธิ์ อ่อนน้อมเยือกเย็น

๒๔. ทำคนให้ได้รับความสุข ๗ ประการ คือสุขของมนุษย์ สุขทิพย์ สุขในฌาน สุขในวิปัสสนา สุขในมรรค สุขในผล สุขคือพระนิพพาน ตามสมควรแก่การปฏิบัติของตน ๆ หรือตามสมควรแก่วาสนาบารมีของตน ๆ

๒๕. ทำคนให้พ้นจากความเศร้าโศกปริเทวนาการดุจนางปฏาจาราและสันตติมหาอำมาตย์เป็นต้น

๒๖. ทำคนให้มีปัญญาดับความทุกข์ร้อนทางกาย ทางใจ

๒๗. ทำคนให้เดินทางถูก ให้รู้จักวิถีทางแห่งชีวิตอันถูกต้องได้ดี ไม่หลงทาง ไม่มัวเมา ไม่ประมาท รู้จักสูตรของคนที่ว่า "เกิดเป็นคน คนให้ทั่ว ปากไม่ล้น ก้นไม่รั่ว ชั่วไม่เอา เมาไม่มี นี้คือคน" ดังนี้

๒๘. ทำคนให้ได้บรรลุมรรคผลนิพพานเป็นปริโยสาน

๒๙. ถึงปฏิบัติได้แค่ญาณ ๑–๒ คือเพียงอยู่ในญาณต้น ๆ หรือญาณต่ำ ๆ ถ้าพยายามรักษาไว้ได้หรือปฏิบัติต่อ ๆ ไป ก็สามารถจะป้องกันภัยในอบายภูมิได้ ดังมีหลักฐานรับรองไว้ในวิสุทธิมรรคภาค ๓ หน้า ๒๒๙ ว่า

อิมินา ปน ญาเณน สมนฺนาคโต วิปสฺสโก พุทฺธสาสเน ลทฺธสฺสาโส ลทฺธปติฏฺโฐ นิยตคติโก จูฬโสตาปนฺโน นาม โหติ.

ผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐาน ถึงญาณที่ ๒ คือปัจจยปริคคหญาณนี้แล้ว ได้ความเบาอกเบาใจในพระพุทธศาสนา ได้ที่พึ่งที่ระลึกในพระพุทธศาสนา มีคติอันเที่ยง คือตายแล้วไม่ไปอบายภูมิ ชื่อว่าเป็นจูฬโสดาบัน หมายความว่าเป็นผู้เข้าสู่กระแสพระนิพพานน้อย ๆ เป็นผู้เดินทางถูกแล้ว

๓๐. ถ้าปฏิบัติถึงญาณที่ ๔ คือ อุทยัพพยญาณเห็นรูปนามเกิดดับเห็นพระไตรลักษณ์ชัด ๕๐ เปอร์เซ็นต์ ชื่อว่าเป็นผู้มีชีวิตอันประเสริฐ ถึงจะตายเสียในวันนั้น ก็ยังดีกว่าบุคคลผู้ไม่ได้ปฏิบัติ แต่มีชีวิตเป็นอยู่ได้ตั้ง ๑๐๐ ปี ดังมีหลักฐานรับรองไว้ ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ หน้าที่ ๓๐ ว่า

โย จ วสฺสสตํ ชีเว อปสฺสํ อุทยพฺพยํ
เอกาหํ ชีวิตํ เสยฺโย ปสฺสโต อุทยพฺพยํ.

แปลว่า

ผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐาน ถึงญาณที่ ๔ คืออุทยัพพยญาณ เห็นความเกิดดับของรูปและนาม ถึงแม้จะมีชีวิตอยู่ได้เพียงวันเดียว ก็ยังประเสริฐกว่าบุคคลผู้ไม่เห็นความเกิดดับของรูปนาม แต่มีชีวิตเป็นอยู่ได้ตั้ง ๑๐๐ ปี ดังนี้.

๓๑. ถ้าชาตินี้ยังไม่ได้สำเร็จมรรคผลนิพพาน ก็จะเป็นปัจจัยให้ได้สำเร็จมรรคผลนิพพานในชาติต่อไป คือ–

ถ้าเจริญวิปัสสนาในปฐมวัย คือตั้งแต่อายุ ๗ ขวบ ถึง ๒๕ ปี แต่ไม่สำเร็จ ก็จะเป็นปัจจัยให้ได้สำเร็จในมัชฌิมวัย คือตั้งแต่อายุ ๒๕ ปี ถึง ๕๐ ปี

ถ้ายังไม่สำเร็จในมัชฌิมวัยนี้ ก็จะเป็นปัจจัยให้ได้สำเร็จในปัจฉิมวัย คือตั้งแต่อายุ ๕๑ ปี ถึง ๗๕ ปี

ถ้าไม่สำเร็จในปัจฉิมวัยนี้ ก็จะเป็นปัจจัยให้ได้สำเร็จในมรณสมัย คือในเวลาใกล้จะตาย

ถ้าไม่สำเร็จในเวลาใกล้จะตาย ก็จะเป็นปัจจัยให้ใจบริสุทธิ์ แล้วไปเกิดในสวรรค์ สมดังพระบาลีว่า *"จิตฺเต อสงฺกิลิฏฺเฐ สุคติ ปาฏิกงฺขา"* เมื่อใจไม่เศร้าหมอง คือใจบริสุทธิ์แล้ว สุคติก็เป็นอันหวังได้ ดังนี้ จะได้สำเร็จบนสวรรค์โน้น

ถ้ายังไม่ได้สำเร็จบนสวรรค์โน้น ก็จะเป็นปัจจัยให้ได้ฟังธรรมก่อนที่จะหมดศาสนา พระอัฏฐิธาตุทั้งหลายจะได้มารวมกันเป็นองค์พระพุทธเจ้า ทรงแสดงธรรมอยู่ ๗ วัน ๗ คืน ก็จะได้มีโอกาสมาฟังธรรม ปฏิบัติธรรมในสมัยนั้นแล้วจะได้สำเร็จมรรคผลนิพพานในตอนนั้น

ถ้ายังไม่ได้สำเร็จในตอนนั้น ก็จะได้เกิดทันศาสนาของพระศรีอริยเมตตรัย ได้ฟังธรรมต่อพระพักตร์ของพระองค์ แล้วได้สำเร็จมรรคผลนิพพานโดยเร็วพลันที่สุด ดุจพาหิยะทารุจีริยะ พระอัญญาโกณฑัญญะ พระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานาม พระอัสสชิ พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ เป็นต้น

ถ้าไม่ได้พบพระศรีอริยเมตตรัย หรือ สาวกของพระศรีอริยเมตตรัย เกิดในสุญกัปป์ คือกัปป์ที่ว่างจากพระพุทธเจ้า ก็จะได้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ได้ตรัสรู้มรรคผลนิพพานด้วยตนเอง ดังนี้

๓๒. ทำกิเลสคือโลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ เป็นต้นให้เบาบางลง

๓๓. ทำให้เป็นคนมีใจสุขุมเยือกเย็น

๓๔. ทำให้เป็นคนมีสติรอบคอบ ดุจรถที่มีเครื่องห้ามล้อดีฉะนั้น

๓๕. ทำให้สมาธิดี ทำให้ความจำดีขึ้น ทำให้เรียนหนังสือเก่ง เป็นประโยชน์แก่นักเรียน นักศึกษามาก

๓๖. ทำให้โรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ หายไป เช่น โรคประสาท โรคอัมพาต โรคกระเพาะ โรคปวดศีรษะ เป็นต้น

๓๗. สามารถเป็นปัจจัยนำไปเกิดในสวรรค์ได้ เช่น พระภิกษุรูปหนึ่ง ท่านเจริญวิปัสสนากรรมฐานถึงญาณที่ ๔ แล้วมรณภาพลงด้วยโรคลม ได้ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ลงมากราบพระพุทธเจ้าขอฟังธรรม ปฏิบัติธรรมต่อ ในที่สุดก็ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน กลับไปเสวยรมย์ชมสมบัติอยู่ในเทวโลกสืบต่อไป

๓๘. ทำให้มีความเชื่อความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยหนักแน่นมั่นคงยิ่งขึ้นไปเป็นร้อยเท่าพันทวี

๓๙. สะดวกแก่การปกครอง คือทำให้ผู้ที่ได้รับการอบรมไปแล้วนั้นเป็นผู้ปกครองง่าย ไม่ก่อความเดือดร้อนให้เกิดขึ้นแก่หมู่ แก่คณะ แก่สังคมทั่ว ๆ ไป

๔๐. กันโง่ เพราะมีสติ สติเป็นคู่ปรับกับโมหะ คือความโง่ เพราะโมหะนี้แหละเป็นตัวโง่อย่างสำคัญที่สุดของแต่ละบุคคล

๔๑. มีสติตั้งมั่นดีทั้งในยามปกติและในยามใกล้จะตาย

๔๒. ทำให้คนมีศีลธรรม วัฒนธรรม อารยธรรม จริยธรรมอันดีงาม โดยมากจะมีศีล ๕ มั่นเป็นนิจ

๔๓. เด็กนักเรียนที่มีความจำไม่ดี เรียนหนังสือไม่เก่ง ก็จะมีความจำดีขึ้น เรียนหนังสือเก่งขึ้นอีกหลายเท่าทีเดียว เพราะมีตัวอย่างมามากต่อมากแล้ว

๔๔. แก้นิสัยคนได้ดีมาก คือคนที่เป็นพาลเกเร เช่น อันธพาลนักโทษ ถ้าได้เจริญวิปัสสนากรรมฐานแล้ว จะกลับตัวเป็นคนละคน ถ้านักโทษแต่ละคนได้เข้าปฏิบัติแล้วเวลาปล่อยออกไปจะไม่กลับมาสู่คุกสู่ตะรางอีกเลย

๔๕. ถ้าฝึกสมาธิได้ดีแล้ว จะมีสุขภาพทางจิตดีเพราะได้พัฒนาจิตมาดีเข้าในหลักที่ว่า กิเลสเป็นพิษทำให้จิตแปรปรวน สมาธิเท่านั้นทั้งกันทั้งแก้

และสามารถจะนั่งได้เป็นเวลานาน ๆ หลายชั่วโมง เริ่มตั้งแต่ ๕ นาทีเป็นต้นไป จนกระทั่งถึง ๒๔ ชั่วโมง ๓๐–๔๐–๗๒ ชั่วโมงก็ได้ เพราะเคยมีมาแล้ว

๔๖. ชื่อว่าได้บูชาพระพุทธเจ้าด้วยการบูชาอย่างสูงที่สุด ดังพระบาลีที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๐ หน้าที่ ๑๖๐–๑๖๑ ว่า

โย โข อานนฺท ภิกฺขุ วา ภิกฺขุนี วา อุปาสโก วา อุปาสิกา วา ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโน วิหรติ สามีจิปฏิปนฺโน อนุธมฺมจารี โส ตถาคตํ สกฺกโรติ ครุกโรติ มาเนติ ปูเชติ ปรมาย ปูชาย.

ดูกรอานนท์ ผู้ใดเป็นภิกษุก็ตาม เป็นภิกษุณีก็ตาม เป็นอุบาสกก็ตาม เป็นอุบาสิกาก็ตาม ถ้าได้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ปฏิบัติตามธรรมอยู่ ผู้นั้น ชื่อว่าได้สักการะ ได้เคารพ ได้นับถือ ได้บูชาตถาคตด้วยการบูชาอย่างสูง ดังนี้

๔๗. ชื่อว่าได้ช่วยกันรักษาพระสัทธรรมไว้ไม่ให้เสื่อมสมดังพระบาลีว่า

จตุนฺนํ โข อาวุโส สติปฏฺฐานานํ ภาวิตตฺตา พหุลีกตตฺตา สทฺธมฺมอปริหานํ โหติ.

ดูกรอาวุโส พระสัทธรรมจะไม่เสื่อม ก็เพราะพุทธบริษัทพากันปฏิบัติตามสติปัฏฐาน ๔ ดังนี้

๔๘. ชื่อว่าได้ช่วยกันเผยแผ่พระพุทธศาสนา ให้เจริญรุ่งเรืองดำรงเสถียรภาพอยู่ตลอดกาลนาน สมดังหลักฐานรับรองไว้ว่า

ยาว หิ อิมา จตสฺโส ปริสา มํ อิมาย ปฏิปตฺติปูชาย ปูเชสฺสนฺติ ตาว มม สาสนํ นภมชฺเฌ ปุณฺณจนฺโท วิย วิโรเจสฺสติ.

จริงอยู่ ถ้าบริษัททั้ง ๔ นี้ จักบูชาเราด้วยการปฏิบัตินี้อยู่ตราบใด ศาสนาของเราจักเจริญรุ่งเรืองปานดังพระจันทร์เพ็ญลอยเด่นจ้าอยู่ท่ามกลางนภาตราบนั้น ดังนี้

๔๙. ชื่อว่าได้เห็นพระพุทธองค์ เพราะได้เห็นพระธรรม สมดังที่ตรัสกับพระวักกลิว่า

โย โข วกฺกลิ ธมฺมํ ปสฺสติ โส มํ ปสฺสติ โย มํ ปสฺสติ โส ธมฺมํ ปสฺสติ.

ดูกรวักกลิ ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม ดังนี้

๕๐. ชื่อว่าได้มีความจงรักภักดี มีความเคารพรักใคร่ในพระพุทธองค์เป็นพิเศษ สมดังพระบาลี ซึ่งปรากฏอยู่ในธัมมปทัฏฐกถา ภาค ๖ ว่า

ภิกฺขเว มยิ สสิเนโห ติสฺสสทิโส ว โหตุ คนฺธมาลาทีหิ ปูชํ กโรนฺตาปิ เนว มํ ปูเชนฺติ ธมฺมานุธมฺมปฏิปชฺชมานาเยว ปน มํ ปูเชนฺติ.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ผู้ที่มีความจงรักภักดีในเรา จงเป็นเช่นกับพระติสสเถระเถิด (พระติสสะเถระ ท่านเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ก็จงพากันเจริญวิปัสสนากรรมฐานเหมือนท่านเถิด) ถึงแม้ว่าบริษัททั้ง ๔ พากันทำการบูชาเรา ด้วยของหอมและดอกไม้นานัปประการ ก็ยังไม่ชื่อว่าได้บูชาเราอย่างแท้จริง ส่วนพุทธบริษัททั้งหลายที่ได้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมเท่านั้น จึงจะชื่อว่าได้บูชาเราด้วยการบูชาอย่างแท้จริง ดังนี้

๕๑. ชื่อว่าได้บำเพ็ญกองกุศลอันยิ่งใหญ่ไพศาลทีเดียว ข้อนี้มีพระบาลีซึ่งมีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๙ หน้าที่ ๑๒๖ รับรองไว้ว่า

กุสลราสีติ ภิกฺขเว วทมาโน จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน สมฺมา วทมาโน วเทยฺย.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อจะกล่าวว่ากองแห่งกุศล จะต้องกล่าวถึงสติปัฏฐานทั้ง ๔ จึงจะชื่อว่ากล่าวถูกต้อง

เกวโล หายํ ภิกฺขเว กุสลราสิ ยทิทํ จตฺตาโร สติปฏฺฐานา.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย กองกุศลล้วน ๆ นี้ ได้แก่สติปัฏฐานทั้ง ๔ ดังนี้

๕๒. ชื่อว่าได้ตัดเวมติกังขา คือข้อข้องใจสงสัยของตัวเอง ซึ่งได้เคยสงสัยว่า สมัยนี้มรรคผลนิพพานจะมีอยู่หรือไม่หนอ ซึ่งสอดคล้องต้องตามพระบาลีที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐ หน้าที่ ๑๗๕ – ๑๗๖ ว่า

อิมสฺมิญฺจ โข สุภทฺท ธมฺมวินเย อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค อุปลพฺภติ สมโณปิ ตตฺถ อุปลพฺภติ ฯเปฯ อิเม จ สุภทฺท ภิกฺขู สมฺมา วิหเรยฺยุํ อสุญฺโญ โลโก อรหนฺเตหิ อสฺส

ดูกรสุภัททะ ในพระธรรมวินัยนี้ ถ้ายังมีอัฏฐังคิกมรรคอันประเสริฐอยู่ตราบใด แม้พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์ ก็ยังมีอยู่ตราบนั้น ฯลฯ ดูกรสุภัททะ ถ้าภิกษุทั้งหลาย พึงพากันประพฤติปฏิบัติอยู่โดยชอบ โลกก็ไม่พึงว่างเปล่าจากพระอรหันต์ ดังนี้

พระอรรถกถาจารย์ยังได้กล่าวรับรองความข้อนี้ไว้อีก ซึ่งปรากฏอยู่ในสุมังคลวลาสินีอัฏฐกถาทีฆนิกายปาฏิกวรรค ภาค ๓ หน้าที่ ๑๑๑-๑๑๒ บรรทัดที่ ๒๑ และบรรทัดที่ ๑-๒ ว่า

ปฏิสมฺภิทปฺปตฺเตหิ วสฺสสหสฺสํ อฏฺฐาสิ. พันปีที่ ๑ เป็นยุคของพระ-อรหันต์ผู้แตกฉานในปฏิสัมภิทา

ฉฬภิญฺเญหิ วสฺสสหสฺสํ. พันปีที่ ๒ เป็นยุคของพระอรหันต์ผู้ได้อภิญญา ๖

เตวิชฺเชหิ วสฺสสหสฺสํ. พันปีที่ ๓ เป็นยุคของพระอรหันต์ผู้ได้วิชชา ๓

สุกฺขวิปสฺสเกหิ วสฺสสหสฺสํ. พันปีที่ ๔ เป็นยุคของพระอรหันต์ผู้เจริญวิปัสสนาล้วน

ปาฏิโมกฺเขหิ วสฺสสหสฺสํ อฏฺฐาสิ. พันปีที่ ๕ เป็นยุคของพระอนาคามี พระสกิทาคามี และพระโสดาบันดังนี้

๕๓. ชื่อว่าเราได้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระองค์ทั้ง ๓ ปิฎก คือทั้งพระวินัย ทั้งพระสูตร ทั้งพระอภิธรรม สมดังหลักฐานที่มีปรากฏอยู่ในธรรมบทภาค ๒ หน้าที่ ๖๐ บรรทัดที่ ๑ รับรองไว้ว่า (ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

สกลํปิ หิ เตปิฏกํ พุทฺธวจนํ อาหริตฺวา กถิยมานํ อปฺปมาทเมว โอตรติ.

จริงอยู่พระพุทธพจน์ คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจบทั้ง ๓ ปิฎก แม้ทั้งสิ้น คือไม่เหลือเลยสักตัวเดียว ที่พระนักเทศน์ พระธรรมกถึกนำมาแสดงให้พุทธบริษัทฟัง อยู่นั้น ย่อมรวมลงสู่จุดเดียวเท่านั้น คือความไม่ประมาท

โส ปเนส อตฺถโต สติยา อวิปฺปวาโส นาม.

ก็อันความไม่ประมาทนี้นั้น โดยใจความก็ได้แก่การไม่อยู่ปราศจากสติฯ คนมีสติก็คือคนเจริญสติปัฏฐาน ๔ คนเจริญสติปัฏฐาน ๔ ก็คือคนเจริญวิปัสสนากรรมฐาน นั่นเอง.

ได้บรรยายเรื่องทาง ๗ สาย พร้อมทั้งอานิสงส์แห่งการเจริญวิปัสสนากรรมฐานมาก็นับว่าสมควรแก่กาลเวลาแล้ว ขอยุติลงคงไว้แต่เพียงเท่านี้.

อิทํ เม ปุญฺญํ นิพฺพานสฺส ปจฺจโย โหตุ

อิทํ เม ปุญฺญภาคํ สพฺพสตฺตานํ เทมิ.

๒๒ ม.ค. ๒๔

พิมพ์ที่ หจก.การพิมพ์พระนคร ๙๒-๙๖ ถนนบูรณศาสตร์ (แยกถนนบุญศิริ) กรุงเทพฯ ๒
นางอารี จุ้ยทรัพย์เปี่ยม ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๒๔ โทร. ๒๒๑๒๓๓๗